

Snakk om **fattigdom**

En rapport om barn som vokser opp i fattige familier,
av Kirkens Bymisjon og Respons Analyse

Om begrepsvalget vårt

I arbeidet med denne rapporten ble vi utfordret på egen og andres språkbruk når det gjelder barn og fattigdom.

Vi bruker hovedsakelig barn som lever i fattigdom.

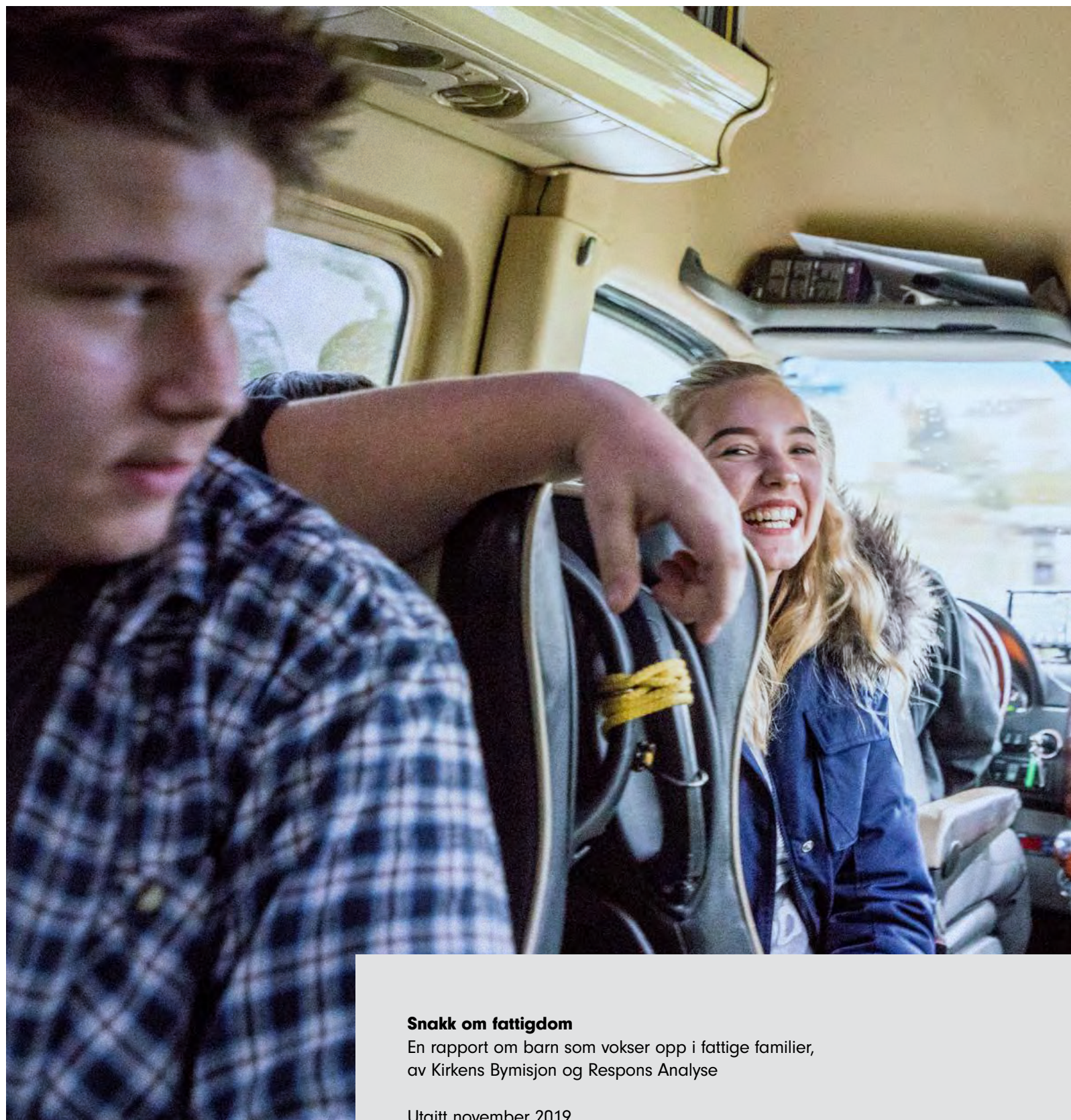
- Dette sier mer om situasjonen barna lever i.
- Vi ønsker å bruke ordet fattigdom og bidra til å fjerne tabuet rundt det. Barna blir ofte usynliggjort når vi snakker relativ fattigdom, vedvarende lavinntekt og lavinntektsfamilier.

Vi bruker ikke begrepet barnefattigdom eller fattige barn.

- Det er ikke barna som er fattige, men foreldre eller andre omsorgspersoner. Barna kjenner konsekvensene av fattigdom og det må komme tydelig frem.

Barn som lever i vedvarende lavinntektsfamilier.

- Et teknisk begrep som brukes av SSB i deres statistikk om temaet. Vi bruker det kun når vi henviser til denne statistikken. Vi mener begrepet er såpass teknisk at det distanserer oss fra innholdet, og unngår å bruke det.

Snakk om fattigdom

En rapport om barn som vokser opp i fattige familier, av Kirkens Bymisjon og Respons Analyse

Utgitt november 2019.
Opplag: 500 stk.

Utforming: Kirkens Bymisjon © 2019. Foto: Torstein Ihle/Unsplash/Adobe Stock.
Bildene i rapporten er kun illustrasjonsfoto.
Personer som er avbildet er ikke identiske med personer som omtales i teksten.

Forord:

Hvert barn er viktig

«Mer åpenhet og ærlighet, mindre skam.»

Anette 19 år, Namsos

Fattigdommen berører mange sider i et barns liv. Fattigdom påvirker skolegang, vennskap, helse og ernæring, sosial deltakelse, viktige merkedager, ferie og høytid. Vi kan lindre gjennom blant annet å låne ut gratis fritidsutstyr for å bidra til inkludering og deltakelse. Det er ikke nok! Vi må også se på årsakene til at fattigdom oppstår, vi må ta innover oss hvordan dette oppleves av barn og unge – og vi må ikke minst se om vi benytter oss av de riktige virkemidlene for å forebygge at barn og unge opplever å vokse opp i fattigdom. Med denne rapporten ønsker vi å bidra til endring.

Antall barn som vokser opp i fattigdom er tredoblet de siste 20 årene. Kirkens Bymisjons visjon er at alle mennesker erfarer respekt, rettferdighet og omsorg. Oppdraget vårt er å avdekke urett, lindre nød, og påvirke årsakene til at nøden og uretten oppstår. Denne rapporten er derfor en del av vårt oppdrag.

Ulike regjeringer, kommuner, fagfolk og organisasjoner har gjort mye for å bekjempe fattigdom. Når kurven på antall barn øker til tross for at hundrevis av millioner er satt av til tiltak, har vi i Kirkens Bymisjon stilt oss spørsmålet: Gjør vi de riktige tiltakene?

Vi har intervjuet dem som er mest berørt – barn og unge som har vokst opp i fattigdom. Vi har også snakket med kommuneansatte som møter barn i fattige familier. En sterk felles tilbakemelding er at vi må snakke mer om fattigdom. Slik kan vi synliggjøre hvor gjennomgripende fattigdom virker inn på hverdagsliv og oppvekst, hvordan vi kan motvirke skam og utenforskap og hvordan vi kan utvikle og spre tiltak som hjelper.

Med denne rapporten ønsker Kirkens Bymisjon å vekke engasjement og bidra til nye diskusjoner og løsninger. Vi må tvinge oss til å tenke nytt. Vi ønsker en dialog med lyttende politikere, fagfolk og organisasjoner.

Takk til de ungdommene som har stilt opp. Hver og en har gitt oss verdifull innsikt. Takk til ansatte i de kommunene vi har snakket med, for åpenhet og engasjement. Takk til Anita Lynne, leder for kvalitativ innsikt i Respons Analyse, som på oppdrag fra Kirkens Bymisjon har intervjuet ungdommene, og takk til prosjektleder Kathrine Lønvik i Kirkens Bymisjon, som har intervjuet kommunene og hatt hovedansvar for helheten.

Bruk rapporten godt – og lykke til!

Med vennlig hilsen

Adelheid Firing Hvambdal,
generalsekretær i Kirkens Bymisjon

**«Det var ikke alltid
middag på bordet.
Vi spiste ofte brødkiver
til middag.»**

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Delrapport 1: Unge voksnes fortellinger om å vokse opp i fattigdom	7
Innledning	9
Gruppering av fattigdom	12
Bevissthet om egen fattigdom	15
Fattigdommens mange ansikter	17
Den gjennomgripende økonomien	26
Tiltak: Hvem eller hva fungerer som livbøye?	30
Forslag til tiltak fra de unge voksnes ståsted	33
Oppsummering og anbefalinger	38
Delrapport 2: Kommunenes arbeid for barn som lever i fattigdom	41
Innledning	43
Hva er gode grep i arbeidet med barn i familier med dårlig råd?	49
Suksesskriterier for godt arbeid med barn som vokser opp i fattigdom	65
Anbefalinger til fremtidig arbeid mot fattigdom	71
Noter	74

Delrapport 1:

Unge voksnes fortellinger om å vokse opp i familier med dårlig råd

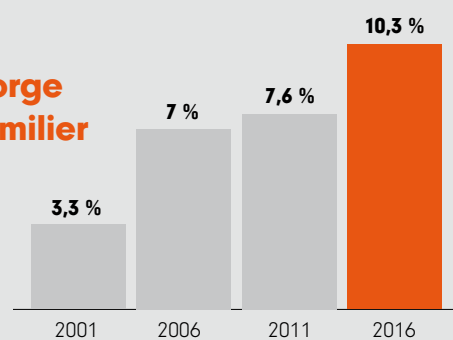
Denne delen av rapporten er utarbeidet av **Respons Analyse**

Figur 1:

Over 100.000 barn i Norge vokser opp i fattige familier

Andelen barn under 18 år som lever i familier med vedvarende lavinntekt har tredoblet seg siden 2001. (SSB, 2018)

Innledning

Denne delen av rapporten handler om barn som vokser opp i fattige familier. Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser at over 100.000 barn og unge (0–18 år) vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt, og at tallet har tredoblet seg siden 2001. Se figur 1.

I henhold til FNs barnekonvensjon har alle barn rett til å si sin mening og bli hørt i alle saker som angår dem. Det har vi hatt som utgangspunkt i arbeidet med rapporten. Den baserer seg på intervjuer med unge som selv har erfart og opplevd å vokse opp i trange økonomiske kår. Deres tilbakemeldinger gir et innblikk i hvordan fattigdommen konkret erfares og oppleves. De kommer også med anbefalinger til tiltak, som de tenker vil kunne være med å redusere fattigdom, både på kortere og lengre sikt.

Sentrale spørsmål i samtalene har vært: Hvordan har de merket at foreldrene hadde dårlig råd? Hva har vært vanskelig, og hvordan har aktuelle problemer blitt håndtert?

Rapporten gir et solid kunnskapsgrunnlag om oppvekst i fattigdom, sett fra barnas ståsted. Det er viktig for fremtidig arbeid – og strategier for – å motvirke en økende negativ tendens.

Metode og gjennomføring

Barn som vokser opp i lavinntektsfamilier kan være en utfordrende målgruppe å nå ut til. Ikke bare er temaet i seg selv ofte skambelagt å snakke om, men i dette prosjektet ble de altså invitert til å fortelle utdypende og ansikt-til-ansikt, om hvordan trang økonomi påvirket oppveksten deres.

Som ventet har rekrutteringen vært noe tidkrevende. I tillegg til ordinær rekruttering gjennom Respons Analyses informantdatabase, har «snøballmetoden», omnibusundersøkelse, ungdomsklubber og sosiale medier blitt benyttet for å komme i kontakt med målgruppen. Det å kunne bidra med forslag til tiltak og la sin stemme bli hørt i fattigdomsdebatten har vært en viktig motivasjon for deltakelse.

Totalt rekrutterte vi 17 informanter, som vi gjennomførte dybdeintervjuer med i juni 2019. De fleste har funnet sted i Respons Analyse sine egne lokaler, mens et par av dem ble gjort på telefon eller på egnet sted etter ønske fra informant. Sitatene som blir brukt i rapporten er anonymisert, etter ønske fra informantene. Navn og bosted er derfor endret.

Intervjuene har omhandlet spørsmål om ulike sider ved det å vokse opp i en familie med dårlig råd. Det er ulikt hvor mye og åpent de har fortalt historiene sine tidligere. Noen hadde vært åpne om livssituasjonen sin lenge, mens andre knapt hadde fortalt historien sin høyt. Samtlige informanter har opplevd det som viktig å delta i prosjektet, og for noen ga det en ny bevissthet om egen oppvekst.

Begrepsbruk

I den offentlige debatten, og SSB-statistikk, blir det ofte referert til barn som vokser opp i «vedvarende lavinntekt» eller «lavinntektsfamilier». «Fattige familier» eller «barnefattigdom» blir langt sjeldnere brukt.

Både i rekrutteringen og gjennomføringen av intervjuene har vi brukt et mer muntlig og dagligdags språk, som at de hadde vokst opp i en familie med «dårlig økonomi», «vokst opp med foreldre med lite penger» eller «dårlig råd». Dette er også slik informantene selv omtaler det.

Noen bruker fattigdomsbegrepet underveis i intervjuene, men da kun knyttet til den offentlige debatten og anbefalinger til fremtidige tiltak.

Om informantene

Informantene har en aldersspredning fra 16 til 29 år. Ni av informantene er jenter, og åtte gutter. Det er også geografiske variasjoner: Ti personer hadde vokst opp hele eller deler av livet sitt i Oslo, mens de resterende syv kommer fra både større og mindre kommuner spredt omkring i Norge. Når det gjelder etnisitet har tolv barn foreldre med norsk landbakgrunn, mens fem har foreldre med annen landbakgrunn. Se figur 2.

I tillegg til aldersmessig og geografisk spredning, er det også variasjoner i informantenes familiebakgrunn, familiekonstellasjoner og kompleksiteten i fattigdomssituasjonen. Det er også ulik varighet av perioden med økonomiske vanskeligheter; for noen har dette preget hele oppveksten, mens det for andre er en mer avgrenset periode.

Disposisjon

Rapporten er bygd opp på følgende måte:

1. Barn i familier med trang økonomi og ulike typer fattigdom.
2. Bevissthet om familiens økonomiske situasjon: når opplevde de at foreldrene hadde dårlig råd.
3. Hvordan har dårlig råd preget oppveksten, og hvordan har det virket inn på forhold som bolig, mat, klær, fritidsaktiviteter, skole og feiring av høytider? Hvilke strategier ble brukt for å håndtere utfordringene?
4. «Gode hjelpere»: hvem og hva har fungert som livbøyer opp gjennom oppveksten?
5. Anbefalte tiltak: Hva bør gjøres for barn som vokser opp i fattige familier og hvordan bør tiltakene innrettes?

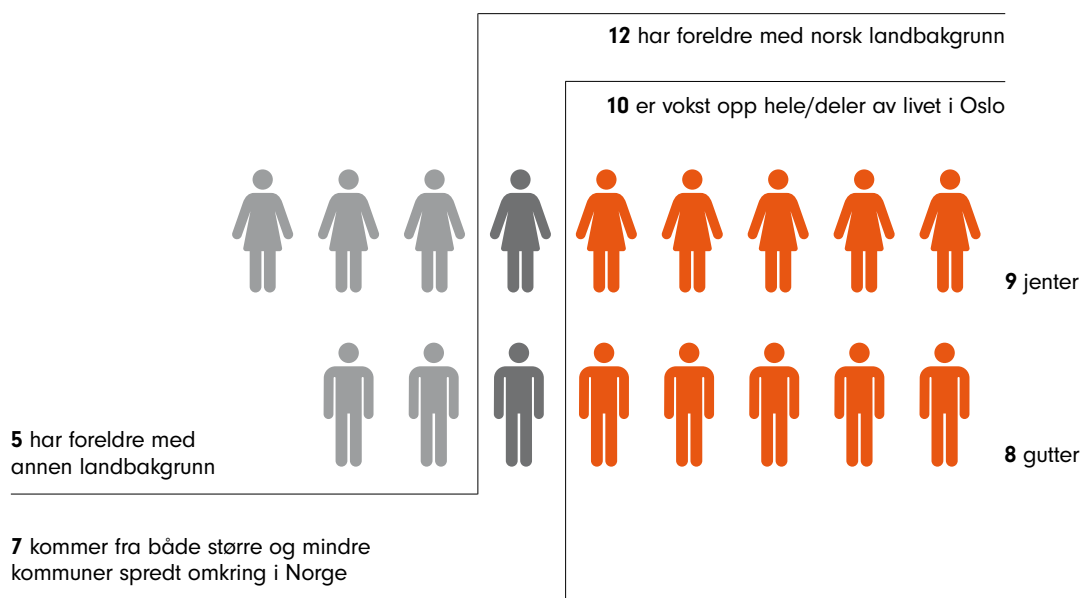
Hva er vedvarende lavinntekt?

En vanlig måte å definere vedvarende lavinntekt på er å slå sammen husholdningsinntektene gjennom en periode på 3 år, og deretter å definere alle dem med en gjennomsnittlig inntekt lavere enn 60 prosent av mediangjennomsnittet i samme periode, som en lavinntektshusholdning. Dette er en metode som ofte blir benyttet i Statistisk sentralbyrås rapport om økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper. (SSB, 2018)

Rapporten gir et solid kunnskapsgrunnlag om oppvekst i fattigdom, sett fra barnas ståsted.

Figur 2:

Totalt 17 informanter i alderen 16–29 år har deltatt nasjonalt

Gruppering av fattigdom

I intervjuene kommer det fram at fattigdommen slår inn ulikt, og med ulik varighet. Med utgangspunkt i variasjonene kan det deles inn i tre kategorier av fattigdom:

1. Den private fattigdommen

Noen av informantene kommer fra familier hvor det ved første øyekast kunne være vanskelig å forstå at de slet økonomisk. Det er fordi tradisjonelle fattigdomsmarkører i liten grad var tilstede. Flere i denne kategorien har vokst opp i eid bolig, med foreldre med god inntekt, noen av dem med høyere utdanning. Bak denne fasaden skjuler det seg imidlertid stor gjeldsproblematikk, slik at den totale økonomiske situasjonen blir kritisk. Denne typen fattigdom kan være vanskelig å fange opp utenfra, og flere i denne kategorien forteller at hjelpeapparatet kom inn sent i oppveksten.

Den private fattigdommen handler i hovedsak om økonomi, og utfordringer knyttet til betalingsevne. Flere av informantene kan tidfeste når det begynner

å gå «galt» økonomisk. Det handler blant annet om samlivsbrudd som gjør at mor eller far får merkbart dårligere råd. Flere av foreldrene har også blitt spilleavhengige og tatt opp forbrukslån, som etter hvert gir en gjeldsproblematikk som preger økonomien i stadig større grad.

I denne kategorien av fattigdom har foreldrene brukt mye krefter på å skjule den økonomiske situasjonen, og informantene har ofte «spilt på lag» med dem for å unngå å bli «avslørt». Dette har gjort det ekstra skamfullt for barna og skapt mye stress, siden de har måttet være ekstra på vakt for å opprettholde fasaden. Flere i denne kategorien har hatt en tilsynelatende trygg oppvekst, og fremstod utad som vellykket og med god råd.

Strategiene de har brukt har gjort at disse familiene sjelden, eller på et sent tidspunkt, har kommet i kontakt med offentlige instanser i forbindelse med økonomiske problemer. Flere av de unge voksne forteller at de som barn levde med en frykt for å måtte selge huset, eller bli koblet til et tjenesteapparat og dermed fremstå som økonomisk vanskeligstilt.

Tradisjonelle fattigdomsmarkører

Andelen med lavinntekt har økt blant enslige forsørgere, personer uten fullført videregående skole og blant mottakere av arbeidsavklaringspenger og sosialhjelp fra Nav. Også blant uføretrygdete har andelen med lavinntekt økt det siste året. Blant personer som mottar ytelser fra Nav er andelen med lavinntekt høyest blant aleneboende minstepensjonister med alderstrygd. Mottakere av økonomisk sosialhjelp, enslige forsørgere og husholdninger med innvandrerbakgrunn er overrepresentert blant lavinntektsgruppene. (SSB, 2018)

Felles for informantene er at de alle har erfart at foreldrene har dårligere råd enn andre.

2. Den midlertidige fattigdommen

Noen av informantene har vokst opp med dårlig råd i en avgrenset periode. De har hatt aleneforsørgere, foreldre som har studert, vært syke eller som i en periode har vært uten jobb. I denne kategorien finner vi også flere som har foreldre med annen landbakgrunn, hvor kun far eller mor er i arbeid og hvor stor søskenflokk har gitt et forsørgeransvar som har gjort at økonomien i seg selv ble stram.

I disse tilfellene har situasjonen blitt bedre når mor eller far har blitt ferdig utdannet, fått ny jobb, ny partner, har lært seg norsk, blitt frisk fra sykdom eller fått færre å forsørge, etterhvert som noen av barna har blitt voksne og flyttet ut.

De unge voksne som vokser opp i hjem med mer midlertidig fattigdom er de som i sterkeste grad ser tilbake på perioden med dårlig råd, og opplever at den har gitt dem lærerike erfaringer de ikke vil være foruten. De trekker frem evnen til å tenke økonomisk og å ha kunnskap om hva ting koster. I disse familiene er det hovedsakelig økonomi som er problemet, og utsiktene til bedre tider gjør det litt lettere å bruke mestringsstrategier for å håndtere situasjonen. Flere av informantene i denne kategorien forteller at foreldrene hadde ressurser og evner til å planlegge, slik at de til tross for en presset økonomi alltid hadde mat i huset, passende klær og gjorde hyggelige ting sammen.

3. Den institusjonaliserte fattigdommen

Den tredje kategorien av fattigdom er mer sammensatt, hvor foreldrene har tilleggsvansker utover det økonomiske. Det handler blant annet om ulike typer avhengighet, rus eller spill, men også fysisk og psykisk sykdom. Flere har også hatt foreldre med svak tilknytning til arbeidslivet. Informanter i denne kategorien forteller, i større grad enn andre, om en oppvekst preget av uro og utrygghet. Flere av disse har Nav og barnevernet som en naturlig del av oppveksten.

Felles for informantene våre, uavhengig av hvilken kategori de har vokst opp i, er at de alle har erfart at foreldrene har dårligere råd enn andre. Hvor problematisk det har vært, varierer med kompleksiteten i, og varigheten av situasjonen.

Kategoriene er identifisert og navngitt av Repons Analyse.

«Mamma sørget alltid for at det var mat i kjøleskapet. Det ble på en måte en trygghet.»

Bevissthet om egen fattigdom

De unge voksne har ulike erfaringer knyttet til når de ble klar over at familien slet økonomisk. Enkelte ble bevisst dette allerede i barneskolealder:

«Det forsto jeg allerede som seksåring. Vi hadde ikke nok mat og vi gikk i hullete klær. Jeg husker at jeg og lillebroren min hogde ved som vi solgte. Jeg husker vi tjente 1000 kroner. Jeg og lillebroren min gikk ned på butikken og kjøpte rundstykker til 1 krone stykket. Da visste vi at vi ville ha penger til frokost og matpakke en stund fremover.»

Anette 19 år, Namsos

«Jeg forsto det på barneskolen, det var ikke alltid jeg hadde med meg ordentlig matpakke, også gikk jeg alltid i for store arvede klær. Da skjønnte jeg at det var noe som var annerledes.»

Knut 29 år, Våler

«Jeg merket det i fjerde klasse, venninner gikk på turn og dans. Jeg spurte om jeg kunne være med, men det hadde vi ikke råd til. Lillesøsteren min ble prioritert så hun fikk gå på speideren.» Kristin 21 år, Sogndal

Informantene i den institusjonaliserte fattigdommen merker dette sterkest og i tidlig alder. De i den midlertidige fattigdommen erfarer at foreldrene ofte var gode på å finne alternative mestringsstrategier, både når det gjaldt dyre ferier (blant annet turer til havet og piknik), mat (rimelige innkjøp) og klær (arv og Fretex).

«Vi hadde alltid nok mat, vi har mye ris i vår mattradisjon og det er jo ganske billig, vi spiser ikke så mye kjøtt heller, så sånn sett spiser vi nok billigere enn nordmenn.» Nidal 21 år, Oslo øst

På ungdomsskolenivå er samtlige grupper blitt bevisst familiens dårlige økonomi. Økt forbruk og mobilitet gjennom blant annet månedskort, kjøp av mat på farta, merkepress, deltakelse i idrett og krav til utstyr er med på tydeliggjøre dette. Økt mobilitet er også med på å sette egen livsstil i perspektiv:

«Jeg husker første gang jeg var på besøk på Bygdøy, det var sånne syke hus med basseng, jeg hadde bare sett det på TV. Jeg brukte alltid unnskyldninger slik at de ikke skulle oppdage hvor jeg bodde.»

Line 18 år, Oslo vest

«Jeg så jo at folk bodde større og hadde mer ting på rommet sitt, TV, spillkonsoll og sånne ting.»

Knut 29 år, Våler

Som det fremgår av sitatene er det i sammenligningen med jevnaldrende at følelsen av å ikke være som «alle andre» oppstår. Det skjer i varierende grad, på ulike tidspunkt og knyttet til ulike forhold, men de fleste omtaler det uansett som flaut eller vanskelig.

**«Alle visste at vi som
bodde i de blokkene
der var fattige...»**

Fattigdommens mange ansikter

Bolig

Flere forteller om en oppvekst preget av hyppige flyttinger. For noen skyldtes dette ustabile og kortvarige leiekontrakter, særlig blant informantene innenfor den institusjonaliserte fattigdommen.

«Jeg tror vi har flyttet 26 ganger, ofte hadde vi korte leiekontrakter. Det er slitsomt. Livet blir rotete.»

Tone 16 år, Oslo vest

For andre var hyppige flyttinger knyttet til gjeldsproblematikk, hvor de voksne flyktet fra gjelden sin.

«Mamma og pappa trodde at man kunne flytte fra gjelda si. Vi har bodd både i Oslo, flere byer i Østfold og i Nord-Norge. Jeg fikk problemer med å stole på folk. Jeg husker at når jeg flyttet til et nytt sted i 6. klasse tok det over 1,5 år før jeg fikk meg noen venner, jeg var bare alene.» Petter 17 år, Skien

Bosituasjonen er oftere en tydelig fattigdomsmarkør i de større byene, enn på mindre steder. Informantene opplever det enklere å skjule fattigdommen gjennom bolig på landet enn i byene, fordi «her bor alle i hus». I de større byene derimot, forteller flere om områder og spesielle gateadresser som blir stemplet som dårlige.

«Alle visste at vi som bodde i de blokkene der var fattige, det var der navere, trygda folk og narkomane bodde.» Ismail 19 år, Oslo øst

Å vokse opp i det de selv omtaler som «fattigblokk», har imidlertid ikke bare vært negativt. Flere av de som har vokst opp under slike boforhold, kan føle på noe mindre økonomisk press, da bomiljøet er mer homogent, med flere i samme båt. Situasjonen knyttet til det å ha lite penger er noe de deler med flere.

«Jeg opplevde at alle hadde det sånn at vi delte på alt, vi spurte ikke hvorfor de ikke hadde med seg matpakke eller gikk med hansker på vinteren, vi sa bare: Hei bror, ta den ene hansken min.» Eliah 20 år, Oslo øst

Noen har imidlertid følt på et stigma i det de beveget seg utenfor eget område. Både sosiolekt og klesstil kunne oppleves som avslørende og gjorde at flere følte på et utenforskap.

«Vi likte å gå i treningsklær vettu, sånne avslappa klær, men når vi gikk sammen i en gjeng med hetta over hodet tror folk vi er gangstere med en gang, du føler deg normal innafor ditt område, men utenfor resten av verden.»

Albion 23 år, Oslo øst

Fattigdommen kommer også tydeligere til syne når man bor i områder med høy økonomisk kapital. Det å bo på vestkanten som fattig kan oppleves ekstra belastende, fordi kontrastene blir forsterket:

«Jeg husker jeg alltid prøvde å komme med unnskyldninger slik at de ikke skulle se hvordan vi bodde. Noen ganger hadde jeg likevel besøk og da kunne de spørre: hvorfor er vi alltid i kjelleren, kan du ikke vise oss hele huset? Det de ikke visste var at vi bare leide den kjelleren». Line 18 år, Oslo vest

Mat

I den offentlige debatten blir det ofte uttrykt at oppvekst i familier med dårlig råd ikke handler om basisbehov som mat og klær, men om sosial deltakelse som fritidsaktiviteter og ferier. Tilbakemeldingene fra informantene viser imidlertid at trang økonomi slår ut på mange områder, og kan være gjennomgripende i oppveksten.

Det å ikke ha nok mat til ulike måltider er noe flere informanter har kjent på kroppen, både den institusjonaliserte og private fattigdomsgruppen. Mange forteller også om manglende måltidsstruktur:

**«Vi satt aldri sammen og spiste...
Jeg spiste ofte alene foran TV-en.»**

Anne 21 år, Tønsberg

Innenfor disse gruppene finner vi unge voksne som forteller at de sjelden eller aldri spiste frokost eller lunsj på skolen.

«Matpakke? Aldri. Mamma bare sendte med oss sammenrullet matpapir så det skulle se ut som vi hadde matpakke... Nå tenker jeg at det er helt crazy, skjønner ikke hvordan vi overlevde.»

Anette 19 år, Namsos

«Mat, det var vanskelig, spiste nesten aldri frokost. Matpakke hadde jeg kanskje totalt to ganger. Det var veldig få som ikke hadde matpakke, men jeg brydde meg ikke så mye om det. Middag hadde vi hver dag, ris, pasta, noen ganger kjøtt, fisk.»

Albion 23 år, Oslo øst

Noen forteller at klassekamerater noen ganger delte maten sin med dem. Andre hadde med seg matpakker, men skilte seg likevel ut:

«Jeg husker når jeg var hos pappa så kjøpte han sånne billige pølsebrød og sånn dansk salami til 23 kroner. Den salamien luktet så mye. Jeg turte ikke å spise den i lunsjen så jeg tok den heller på vei hjem.» Tone 16 år, Oslo vest

På ungdomsskolen blir presset om å kjøpe lunsj i kantina eller i matbutikken sterkere, og dette gjør at flere av deltakerne tar i bruk ulike typer av unnvikelsesstrategier for å ikke havne i flau situasjoner.

«Jeg husker jeg pleide å trekke meg litt vekk fra de andre når jeg spiste matpakken min i kantina, men noen ganger spanderte de andre elevene på meg.»

Petter 17 år, Skien

Noen forteller også om at de måtte bruke egne sparepenger til å kjøpe mat til husstanden. Andre benyttet seg av ulike organisasjoner som tilbød billig eller gratis mat. Flere forteller om en skrinnet mathverdag, og rasjonering for å få mest mulig ut av det de hadde.

«Husker at vi kunne ha fiskesuppe til middag fem dager i strekk.»

Kristin 21 år, Sogndal

For andre innenfor disse gruppene, men særlig innenfor gruppen den midlertidige fattigdommen, var mat noe som ble prioritert.

«Vi hadde ikke råd til så mye, men mamma sørget alltid for at det var mat i kjøleskapet. Det ble på en måte en trygghet.» Karianne 22 år, Stavanger.

«Mamma var veldig flink til å få mye ut av lite, hun kunne lage en stor lasagne også fryse den ned slik at vi kunne ha den i flere dager.» Anita 27 år, Tromsø

**«Vi satt aldri sammen
og spiste... Jeg spiste
ofte alene foran TV-en.»**

Klær

Flere av informantene har erfart klær som vanskelig, både når det gjaldt størrelse, merker eller kvalitet. Noen forteller at foreldrene har benyttet ulike innkjøpsstrategier, som arving av klær eller stor bevissthet om hva som var på salg, Fretex og annonser på Finn.no. I disse tilfellene ser foreldrene ut til å planlegge og mobilisere ressurser for å unngå pinlige situasjoner. Dette gjaldt imidlertid ikke alle.

«Jeg gikk jo alltid i altfor store arvede klær, så jeg var jo et enkelt mobbeoffer.» Knut 29 år, Våler

«Jeg gikk jo i hullete sko og klær, men lærerne sa ingenting og spurte meg ikke hvorfor. De andre holdt seg unna meg, jeg ble sett på som rar.»

Anette 19 år, Namsos

«Jeg husker jeg måtte teipe vinter-skoene mine det siste året på barne-skolen, fordi vi ikke hadde råd til nye.»

Nidal 21 år, Oslo øst

Overgangen til ungdomsskolen fører til økt merkepress, og flere vegrer seg for å bruke arvede klær. Klær blir en viktigere markør for de unges identitet og flere forsøker å tilpasse seg.

«Jeg gikk jo alltid i altfor store arvede klær, så jeg var jo et enkelt mobbeoffer.»

«Dette med klær har preget meg. Jeg har vært så mye flau. Jeg husker første gang jeg kjøpte merkeklær, det var en hettegenser, jeg sparte i nesten ett år og den kostet 1000 kroner. Jeg gikk med den hettegenseren hver dag det året i 9. klasse, og vasket den så å si hver kveld. Da følte jeg at jeg passet mer inn.» Petter 17 år, Skien

«Jeg husker jeg gråt hele den sommeren jeg skulle begynne på ungdomsskolen på Ruseløkka, da visste jeg at de folka fra Bygdøy skulle komme over til oss. Jeg var så redd for å bli mobbet! Jeg husker jeg gikk på Vestkanttorget og brukte opp sparepengene mine på brukte merkeklær.» Tone 16 år, Oslo vest

«Når jeg begynte på ungdomsskolen, da skjønte jeg at det ikke funka med Fretex-klær lenger. Det var da den kriminelle karrieren min skjøt fart. Der var det Parajumpers og hele pakka.»

Nidal 21 år, Oslo øst

Andre valgte i stedet alternative klesstrategier, med for eksempel en identitet som «freaker».

«Heldigvis var det en gruppe på skolen som var sånn anti-merker. Vi gikk i bruktklær fra Fretex eller arvede klær og synes de andre bare var overfladiske.» Anita 27 år, Tromsø

Høytider og ferier

Informantenes opplevelser av høytider og ferier ser ut til å påvirkes av hvor flinke foreldrene har vært til å finne rimelige alternativer når det gjelder alt fra leie av lokaler, kreative gaver og småturer.

«Mamma var utrolig flink til å finne på ting som ikke kostet så mye, hun kunne ta oss med på tur til fjæra og steke pølser i stedet for å gå på kino. Noen ganger fikk vi lov til å besøke studentkaféen, det var stas.»

Anita 27 år, Tromsø

«Jeg husker vi kjørte til Svinesund for å handle mat, det var et høydepunkt. Etter at alle de bommene er kommet opp kunne vi ikke ta oss råd til det lenger.»

Nidal 21 år, Oslo øst

Informantene med foreldre som ikke har vært i stand til å tilby alternative løsninger, uttrykker noe skuffelse knyttet til slike situasjoner. Flere har forståelse for at foreldrene ikke fikk til gode løsninger på grunn av dårlig økonomi, kombinert med sykdom eller rusproblematikk, men de opplever det likevel som sårt.

«Jeg husker at vi noen julaftener ikke feiret i det hele tatt, ikke noe julegaver, ikke juletre, ikke julemat. Jeg husker jeg og broren min lå under dyna og hylgrein. Foreldrene våre latet bare som det var en vanlig dag.»

Anette 19 år, Namsos

Å feire jul er likevel noe de fleste har vokst opp med at foreldrene greide å få til, men slitet knyttet til å lage en hyggelig feiring kunne gjøre barna stresset. Noen av informantene forteller at de forstod at foreldrene kom til kort når det gjaldt både gaver og mat, men ønsker gjerne ikke å problematisere det for å unngå å såre foreldrene.

Besteforeldre, tanter, onkler og venner stepper også ofte inn som «buffer» slik at feiringer kan oppleves som mer «normale».

«Jeg pleide alltid å få vinterklær og vintersko av venninnen til mamma.»

Anne 21 år, Tønsberg

Når det gjelder ferier er det en del som forteller at de hadde familiemedlemmer som disponerte hytter. Dette oppleves som redninger som gjør at feriefortellingen normaliseres, til tross for at feriene ofte ikke varer så lenge. Andre har sjelden eller aldri reist bort i ferier, mens noen benyttet seg av utflukter gjennom fritidsklubber. Enkelte av informantene som hadde flere søsken reiste på ferie, på omgang.

«Første ferie jeg hadde var til London, jeg og storesøster i 4. klasse.»

Afaq 23 år, Oslo øst (på besøk hos slektninger)

Ofte var det verste med sommerferien å måtte fortelle om den, når skolen startet igjen.

«Vi reiste to ganger til Sverige på en tredagers campingtur, da pleide jeg ofte å si at vi var der lenger.»

Anette 19 år, Namsos

Konfirmasjon oppleves som en vanskelig feiring for flere, fordi det er preget av sterk sammenligning og fremvisning av gaver.

«Jeg ville egentlig bare ha kirke. Den konfirmasjonen min ble så dårlig som det går an. Dårlig lokale, koldtbord som smakte og så helt dritt ut, engangstallerkener, alt var papp, invitasjonen var på vanlig A4-ark, og vi hadde ikke råd til takkekort. Faren min dro med seg en kjæreste i 20-åra. Det ble satt noen penger på konto som bare ble 'borte'. Jeg husker jeg bare forsvant fra min egen konfirmasjon... Jeg hadde 30 dager med fravær det året, for å si det sånn, jeg orket ikke å høre hva de andre hadde fått og bli spurt.»

Petter 17 år, Skien

**«Jeg ble ikke invitert
fordi de andre foreldrene
synes jeg ga så lite.»**

Andre har mer positive opplevelser, selv om de var klar over at det ble arrangert på rimeligst mulig måte.

«Vi lånte kantina gratis, der tanta mi jobbet, også kjøpte vi mat i Sverige.»

Line 18 år, Oslo vest

«Følte at andre hadde en litt mer ordentlig feiring, det ble til at vi hadde party i bakgården.» Ingrid 21 år, Lillestrøm

Et par av informantene erfarte at de selv måtte ta ansvar for at konfirmasjonen ble noe av. For å være trygge på at de fikk en feiring, skaffet de selv midler til dette:

«Jeg husker jeg ordnet gratis lokale mot at jeg jeg jobbet gratis som fotograf. Jeg kjøpte festdrakt for penger jeg hadde spart i over ett år til konfirmasjonen.» Anette 19 år, Namsos

Skoleturer og aktiviteter

Informantene har ulike opplevelser knyttet til skolen og økonomiske krav til turer, leirskole og avslutninger. En del av informantene har opplevd lite press knyttet til denne typen utgifter.

«Jeg opplevde at skolen var flink til å fokusere på at ting skulle være gratis, jeg var med på det meste.»

Kristin 22 år, Stavanger

Andre har dårlige minner:

«Husker mamma kom fortvilet hjem fra et foreldremøte hvor de andre foreldrene hadde sagt at alle hadde råd til å bidra med 200 kroner til klassekassen. Hun hadde ikke turt å si ifra. Etter det gikk hun ikke på flere foreldremøter, hun følte seg så liten.»

Anne 21 år, Tønsberg

«På turer og avslutninger hadde jeg alltid minst penger med meg.»

Petter 17 år, Skien

Informantene har benyttet ulike strategier for å håndtere slike situasjoner. Noen holdt seg hjemme fra skolen, mens andre fikk små hjelpende håndsrekninger.

«Jeg husker klasseturen hvor alle skulle ha med seg utstyr til overnatting, jeg hadde jo ikke de tingene så jeg tenkte å si jeg var syk, men læreren min sa han hadde en ekstra sovepose som jeg kunne låne. Det ble en fin tur.»

Kristin 21 år, Sogndal

«Jeg kom ofte på avslutninger uten godteri, men de i klassen delte med meg.» Kajsa 24 år, Oslo øst

Andre har tatt i bruk mer kreative strategier for å få nok penger:

«Vi skulle på sånn tur med hvite busser. Vi skulle selge sårne kakebokser for 60 kroner, men vi solgte de for 100 kroner, på den måten fikk vi skaffet oss lommepenger til turen.»

Nidal 21 år, Oslo øst

Bursdager

Informantene har blandede erfaringer knyttet til både egen og andres bursdagsfeiringer. Når de selv hadde bursdag, var det lite gavefokus og noen hadde ikke markering i det hele tatt.

Flere oppgir at de sluttet å invitere til bursdagsfeiringer, på grunn av dårlig bosituasjon, som plassmangel eller lav standard. I tillegg levde ikke bursdagsfeiringen opp til det som ble forventet materielt sett, i form av kaker, brus og aktiviteter:

«Bursdager stoppet etter 5. klasse, jeg gadd ikke mer, skjønte at de ikke hadde råd». Petter 17 år, Skien

**«Skolen var flink til
å fokusere på at ting
skulle være gratis,
jeg var med på det
meste.»**

Flere forteller om dårlige minner fra feiring av andre barns bursdager, fordi økonomien var for trang til å kjøpe verken gaver eller egnede klær. Å skille seg ut i slike situasjoner oppleves sårt for mange.

«Jeg hadde ikke de klærne som var 'in', og hadde ikke gaver. Jeg sa ofte at jeg ikke kunne, for jeg synes ikke det var så kult å komme med en liten gave.»

Kajsa 24 år, Oslo øst

«Jeg ble ikke invitert fordi de andre foreldrene synes jeg ga så lite.»

Kristin 21 år, Sogndal

Når barna opplever at de voksne skyver dem ut av fellesskapet, i stedet for å hjelpe til med å «normalisere» situasjonen, forsterker de informantenes opplevelse av å ikke passe inn. Det bidrar til å bekrefte følelsen av annerledeshet, og at de – bokstavelig talt – blir skjøvet ut av fellesskapet.

Fritidsaktiviteter

Å delta på fritidsaktiviteter og andre sosiale tilbud har flere opplevd som utfordrende. Det er særlig fordi det var vanskelig med betaling, enten det gjaldt medlemskontingent, utstyr og større arrangement, som cuper og turer. Noen fikk støtte fra besteforeldre eller andre familiemedlemmer til dette.

Flere nevner at å delta på aktiviteter har gitt dem en følelse av normalitet. Å være med på aktivitetene kunne også bidra til å dekke over den økonomiske situasjonen de befinner seg i.

«Hvis jeg sier at jeg går på ballett, tror de ikke at jeg er fattig.»

Kristin 22 år, Stavanger

Når foreldrene ikke har klart å betale for fritidsaktiviteter, har flere valgt å avstå fra å delta ved å si at de ikke har lyst. Andre deltar helt til regningen kommer, og blir kastet ut når den ikke blir betalt.

«Vi [jeg og brødrene mine] spilte fotball, tenkte vi skulle bli fotballspillere, men det ble ikke sånn. Jeg spilte på Vålerengas andrelag. Måtte slutte, jeg betalte ikke regningene på to år, hadde ikke råd til det. Jeg startet på Fortuna i stedet, men de krevde også penger, men vi var gode, så han [treneren] trengte oss.» Albion 23 år, Oslo øst

Selv om Albion får fortsette med å spille fotball, var det likevel et nederlag. Han måtte senke ambisjonsnivået, fordi det eneste laget som aksepterte at regningen ikke ble betalt var et lag i lavere divisjon.

Flere av informantene opplever at foreldrene straffet dem, fordi de ikke hadde økonomisk kapasitet til å betale for aktivitetene de ønsker å delta på. Flere har opplevd dette som urettferdig. De som ønsket å satse i idretter som er dyre opplever det vanskelig å få pengene til å strekke til. Dårlig utstyr kan få dem til å underprestere, miste motivasjonen og falle av. Det er også utfordringer knyttet til kostnader ved deltakelse på cuper:

«Jeg spilte håndball på Vinderen, vi skulle til Gøteborg i syv dager, det kostet 2000 kroner og jeg fikk alt inkludert. Jeg hadde spurt pappa mange ganger om han hadde betalt og han sa ja. Fikk beskjed på cupen av treneren at cupen ikke hadde blitt betalt, og det var sykt flaut for meg. Senere ringte de oss hjem og det endte med at mamma måtte betale.»

Tone 16 år, Oslo vest

Det er også et merkepress innenfor idretten:

«De på fotballaget vårt kjøpte de dyreste fotballschoene. Vi var tre brødre som spilte på fotballaget, det var vanskelig for pappa å kjøpe klær og sko til oss.» Ikram 24 år, Oslo øst

Den gjennomgripende økonomien

Sosiale relasjoner

Tilbakemeldingene fra informantene bekrefter at sosial deltakelse og inkludering er viktig, men viser også at det å vokse opp i en familie med lite penger krever tiltak utover dette. Informantene opplever at foreldrenes økonomiske situasjon påvirker de fleste sider av livet, både materielt og sosialt.

«Det er vanskelig med dårlig økonomi. Kan aldri spandere eller ha det vennene dine har.» Albion 23 år, Oslo øst

«De [klassekameratene] syntes jeg var rar.» Anette 19 år, Namsos

Relasjonen til foreldrene blir også påvirket. Noen er stolte av foreldrene og hvordan de håndterte den trange økonomiske situasjonen. Andre opplever å ha blitt oversett og overlatt til seg selv. Flere forteller at de slet med dårlig samvittighet knyttet til det å spørre om penger, og vegret seg for dette da de visste hvor sårt det var for foreldrene. Enkelte ble i stedet frustrerte og irritable på alt og alle.

Hvilke mestringsstrategier foreldrene bruker for å håndtere økonomiske utfordringer, er med på å legge føringer for opplevelsen av å vokse opp i fattigdom. Noen har erfart at foreldrene viser stor grad av omsorg og prioriterer barnas behov, mens andre ikke har hatt overskudd til dette.

«Pappa gikk med samme t-skjorte år etter år, han brukte alltid siste krone på oss barna.» Nidal 20 år, Oslo øst

«I stedet for å prate med ungene og følge dem opp, er de så stressa for å overleve. Fokuset er å klare seg til neste måned.» Eliah 20 år, Oslo øst
(om andre foreldre i nærmiljøet)

«Oppveksten min var utrygg og preget av kaos. Jeg husker jeg brukte mine egne oppsparte penger på å kjøpe mat til familien.» Kristin 21 år, Sogndal

Innvandring blir ofte nevnt som årsak til økningen av barn i lavinntektsfamilier. I den offentlige debatten er søkelyset på tiltak for å lære seg norsk, som igjen skal sørge for integrering i norsk arbeids- og samfunnsliv. Vektleggingen av språkutfordringer og mangelfull kulturforståelse som årsaker til fattigdom, gjør at flere av de norske informantene føler på et dobbelt stigma. De har ikke tilsvarende «forklaringer» på situasjonen:

«Innvandrere er ofte koblet opp til dårlig økonomi, men hva kan jeg skylde på? Det er mer tabubelagt når man er født nordmann og ikke har bakgrunn som flyktning.»
Anita 27 år, Tromsø

Voksenlivet og håndtering av egen økonomi

Som nevnt er informantene mellom 16 og 29 år. De fleste er godt i gang med voksenlivet, med ansvaret og forpliktelsene det innebærer. Flere har flyttet i egen bolig på et tidlig tidspunkt, med støtte fra Ungbo og stipendordninger. Andre har klart seg på egen hånd.

De håndterer egen økonomi, med betaling av både lån, husleie og regninger for øvrig. Informantene er enten i jobb eller utdanning. Det varierer om de jobber heltid eller deltid, og noen jobber også ved siden av studier.

Flere har brukt ekstra tid på å fullføre utdanning. Årsaker til dette har vært fysiske og psykiske plager, som av flere kobles til en vanskelig oppvekst. Plagene gjør at det er vanskelig å ha fullt fokus på jobb eller studier:

«Jeg har mye fysiske plager som begrenser meg i jobben. Jeg har migrene, og det skyldes operasjon i nakken, og så har jeg operert kneet, det kommer av fotball. Magesmertene har ingen noen forklaring på.»

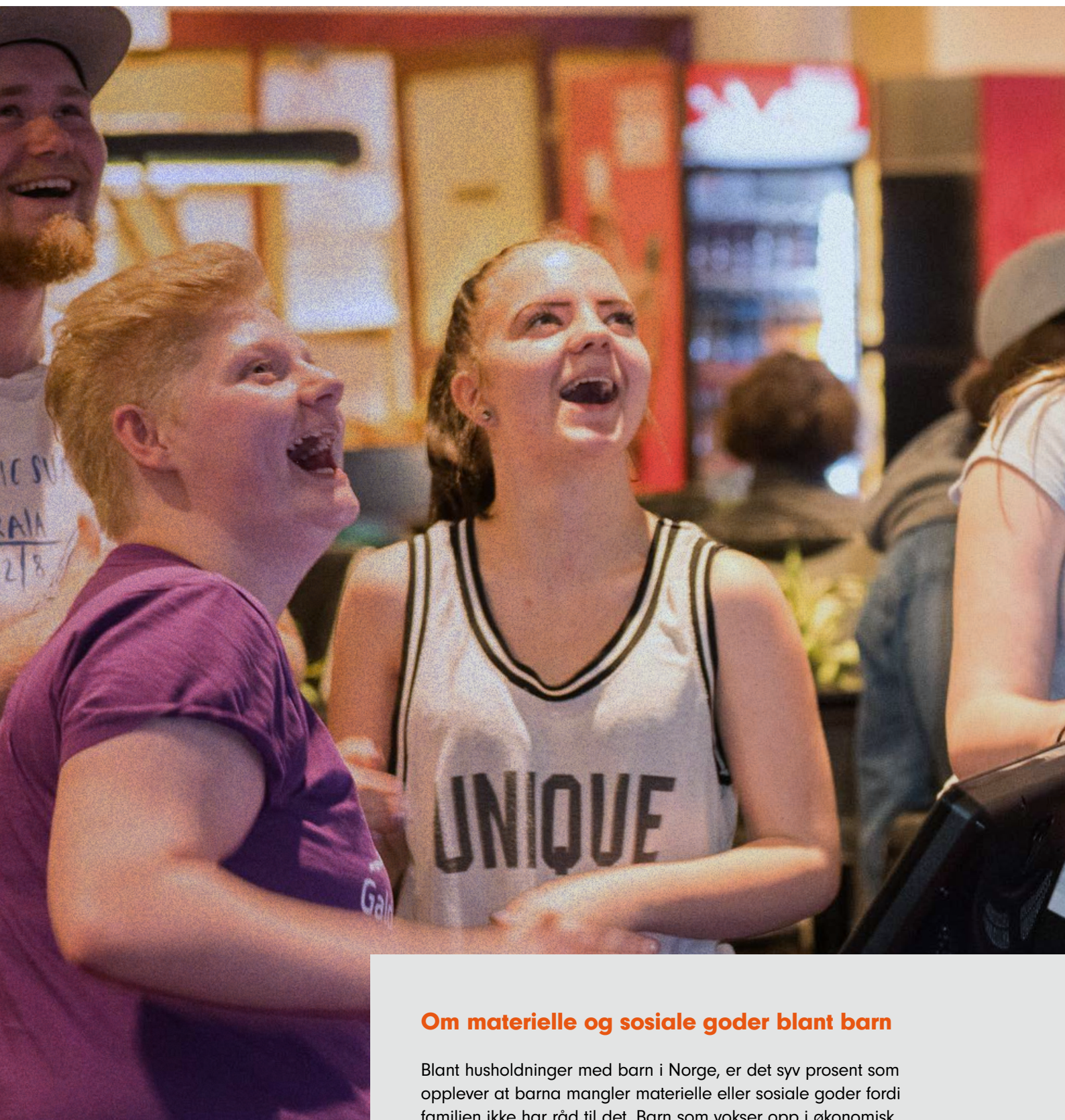
Kajsa 24 år, Oslo øst

Mange oppgir at de har en vei å gå før håndtering av egen økonomi blir «god». Det skyldes blant annet hva de er vant til hjemmefra. De færreste har fått erfaring med, eller kunnskap om, økonomi i løpet av oppveksten. Når det gjelder sparing og budsjett uttrykker flere et behov for å unne seg noe av det de aldri fikk mulighet til i oppveksten. Selv om det rent fornuftsmessig oppleves smart og riktig å holde kostnadene nede, er det ikke alltid de får det til. Til tross for begrenset økonomi, har flere et periodevis høyt forbruk. Kun et fåtall opplever at de er smarte økonomisk nå som unge voksne:

«Jeg er så lei av å ikke kunne unne meg noe. Jeg liker å spise ute, jeg vet det ikke er smart, men jeg føler at jeg fortjener det!» Anne 21 år, Tønsberg

«Det er vanskelig med dårlig økonomi. Kan aldri spandere eller ha det vennene dine har.»

Om materielle og sosiale goder blant barn

Blant husholdninger med barn i Norge, er det syv prosent som opplever at barna mangler materielle eller sosiale goder fordi familien ikke har råd til det. Barn som vokser opp i økonomisk utsatte familier, opplever først og fremst at de ikke har de samme sosiale godene som andre barn. Fritidsaktiviteter, skoleaktiviteter og ferie skiller seg ut i disse familiene. (SSB, 2018)

«Hvis jeg sier at jeg går på ballett, tror de ikke at jeg er fattig.»

Tiltak: Hvem eller hva fungerer som livbøye?

Enkelpersoner

Enkelpersoner har utgjort en forskjell for flere av informantene, enten det er en bestemor som har betalt medlemskontingent til fotballaget, foreldre av venner som inviterer til middag eller lærere som tilbyr en ekstra sovepose når de skal på skoletur. Det har gitt gode opplevelser, og de har blitt tatt på alvor og blitt sett. En av ungdommene forteller at venninnen til moren hjalp dem opp gjennom årene, men dette var ikke noe hun snakket med venninnen om:

«Nei, jeg har aldri snakket med henne om det at hun hjalp oss så mye, både med julegaver og ellers når vi virkelig trengte noe.» Anne 21 år, Tønsberg

Andre har vært mer åpne om familiens behov og kunne spørre venner om lån for eksempel ved kjøp av bil:

«Fatter'n lånte 20.000 kroner av hans bestekompis når han skulle kjøpe seg bil, men han var alltid flink til å betale ned og var respektert i miljøet sitt.»

Nidal 21 år, Oslo øst

Informantene forteller også om små håndsrekninger, som har hatt stor betydning. Det var blant annet en lærer som lånte dem utstyr, en bibliotekar som spurte hvordan det gikk og en mormor å komme til når alt var tungt. Flere hadde også venner som forsto situasjonen, hvor foreldrene deres inviterte på middager og sørget for at klær ble arvet:

«Venninnen min var heldigvis litt større enn meg, og så fort klærne ble for små arvet jeg de. Jeg hadde fortalt henne om situasjonen hjemme og hun hadde lovet å ikke fortelle det videre, men foreldrene hennes visste nok om det, for jeg ble ofte invitert på middag.»

Anette 19 år, Namsos

Øvrig familie

Det ser også ut til at ulike typer av familiekulturer påvirker den økonomiske situasjonen. Blant noen familier er det en uttalt kultur om å hjelpe hverandre:

«I familien vår har vi alltid sagt at penger kommer og går, og at man må hjelpe den i familien som ikke har det bra, for en annen gang kan det være deg.» Anita 27 år, Tromsø

I andre familier har det vært sterkere grad av det å «klare seg selv»-mentalitet. I disse familiene ble det vanskeligere og mer skamfullt å spørre om penger. Flere forteller også om svekkede familiebånd gjennom skilsmisser og geografisk avstand. Denne avstanden kunne bli ytterligere forsterket gjennom begrenset kontakt og/eller vanskelige relasjoner til familien.

Offentlige tiltak

De fleste har benyttet seg av offentlige tiltak. Av lokale tilbud var det gjerne ungdoms-klubber og frivillige organisasjoner:

«Jeg var mye på ungdomsklubben, vi hadde jo ikke plass til å være hjemme hos noen. Du trenger ikke ungdomsklubb på vestkanten når du har en hel etasje for deg selv.»

Nidal 21 år, Oslo øst

«Husker at vi fikk mange fine turer til Tusenfryd og forskjellig. Vi visste jo at vi fikk det fordi vi var fattige kids, men jeg brydde meg ikke, jeg var sammen med venna mine uansett.» Eliah 19 år, Oslo øst

Av offentlige tiltak er det flere som forteller om at en eller begge foreldrene «gikk på Nav». Noen fordi de var arbeidsløse, andre hadde kjempet lange kamper knyttet til uføretrygd på grunn av sykdom.

Enkelte informanter innenfor gruppen av den institusjonaliserte fattigdommen, forteller at familien søkte Nav om penger til fritidsaktiviteter og bursdager, men de fleste opplevde ikke å få noe støtte til dette. Mange visste heller ikke om muligheten til å søke om støtte.

Mange av informantene, både innen den institusjonaliserte fattigdommen og den private fattigdommen har vært i kontakt med barnevernet, og har erfaringer både på godt og vondt.

«Jeg fikk fosterfamilie når jeg var 15–16 år. Det var uvant! Første helgen, vi kjente ikke hverandre, vi spiste ute, det er første gang jeg har spist ute! Jeg spurte om å få noen nye ting på rommet mitt, en lampe og et teppe, og det fikk jeg! Det var sjokkerende for meg!» Petter 17 år, Skien

Noen opplevde at barnevernet kom for sent inn i bildet og at de konsentrerte seg for mye om barna og for lite om de voksne. De beskriver det slik:

«De spurte hele tiden hva jeg trengte, akkurat som om det var jeg som var problemet, det var foreldrene mine som burde vært i familieterapi...»

Kristin 22 år, Stavanger

«Pappa hadde trengt mer kursing i det å fortelle at mamma var alkoholiker, i stedet for å si at hun var syk. Det kunne gå ni måneder uten kontakt med henne, jeg trodde hun var død.»

Malin 24 år, Oslo øst

Støtteordninger som stipend til videregående skole oppleves positivt og relevant. Flere opplever årene på videregående skole som lettere økonomisk enn årene på ungdomsskolen. Noen av informantene har hatt et behov for å flytte ut hjemmefra tidlig, og fått mulighet til dette gjennom Ungbo og bostøtte.

«Endelig kan jeg få et pustehull. Nå vet jeg at jeg skal fullføre videregående uten å måtte tenke på hvordan jeg skal skaffe meg klær og mat, men det tar tid å skjønne at du ikke trenger å stresse lenger.» Line 18 år, Oslo vest

«Venninnen min var heldigvis litt større enn meg, og så fort klærne ble for små arvet jeg de.»

**«Folk må slutte
å dømme personer.
Mange føler seg ikke
akseptert.»**

Forslag til tiltak fra de unge voksnes ståsted

Muligheten til å anbefale tiltak har vært en viktig motivasjon for informantene til å delta på intervjuene. De kom med forslag til tiltak på ulike nivåer – fra råd til øverste politiske ledelse til lokalt tjenesteapparat og «folk flest». Vi har delt inn tiltakene i følgende kategorier:

- Holdningsskapende arbeid.
- Konkrete tiltak for å forstå egen økonomi.
- Konkrete tiltak for å komme i jobb.
- Mer bevisst satsing på fritidsaktiviteter.
- Skolen som samarbeidspartner – faglig og sosialt.
- Behovsprøvd økonomiske støtteordninger.
- Et mer koordinert barnevern.

Holdningsskapende arbeid

Å redusere skammen fattigdom medfører vil kunne redusere stigmaet rundt egen økonomisk situasjon og gjøre det lettere å be om støtte:

«Folk må slutte å dømme personer. Mange føler seg ikke akseptert.»

Eliah 20 år, Oslo øst

«Et rausere samfunn med forståelse for at folk har ulik økonomi.»

Kristin 22 år, Stavanger

«Hvis man begynner å snakke mer om det som er tabubelagt, gjør det lettere å be om hjelp.» Kajsa 24 år, Oslo øst

«Mer åpenhet og ærlighet, mindre skam.» Anette 19 år, Namsos

Som det fremgår av sitatene ønsker de unge at både «folk» og «samfunnet» skal bli åpne og mer forståelsesfulle for at familier havner i dårlige økonomiske situasjoner. Dette handler om alt fra å erkjenne at Norge har fattigdom til at nærmiljøet skal bry seg.

Konkrete tiltak for å håndtere egen økonomi

Mange etterspør mer opplæring i økonomi. De vil lære om alt fra å sette opp budsjetter, betale regninger, opprette sparekonto til å fylle ut skattemeldingen. De foreslår at skolen, Nav og barnevernet kan tilby dette. I tillegg ønsker de det i forbindelse med søknader knyttet til blant annet Ungbo og bostøtte. Informantene mener også at foreldrene bør få mer orden og opplæring i egen økonomi, særlig knyttet til det å sette opp budsjett, sparetiltak (bufferkonto), konsekvenser av forbrukslån og lignende. Informantene mener dette vil være et viktig tiltak for familiens økonomi og det å klare seg på egen hånd.

«Barn som er oppvokst med familier som har slitt økonomisk, det blir også en greie at de også sliter økonomisk, fordi man har ikke kunnskap om det, og at man ikke vet hvordan det skal gjøres.» Anne 21 år, Tønsberg

«Jeg tør nesten ikke gå inn i nettbanken min, blir så stressa av det.»

Kristin 22 år, Stavanger

«Er veldig dårlig økonomisk, halvveis gi faen-holdning. Tar lett på ting. Det ordner seg – sliter litt økonomisk.»

Knut 29 år, Våler

«Jeg visste ikke hvordan jeg skulle betale en regning før jeg var 20! Visste ikke at den hadde utfallsdato.»

Kent 25 år, Halden

Konkrete tiltak for flere jobbmuligheter for ungdommer og nyutdannede

Særlig informantene som befinner seg innenfor den midlertidige fattigdomsgruppen, men også en del av de øvrige informantene, er opptatt av det å få seg jobb og tjene penger. Dette er viktig både for informantenes egen økonomiske situasjon, og for den øvrige familien.

De ønsker seg enten kommunale eller statlige tiltak som gjør at det blir lettere å få både sommerjobb og mer permanent jobb. Videre vil de ha hjelp til å komme raskere i jobb etter endt videregående skole eller studier. Ofte mangler de jobberfaring, men har stor innsatsvilje og motivasjon.

«Når du er ung og vet at foreldrene dine har lite penger – da er det veldig frustrerende at det er så vanskelig å få jobb.» Albion 23 år, Oslo øst

«Hadde vært veldig fint med en pakke som hadde hjulpet ungdom i arbeid.»

Ikram 24 år, Oslo øst

«Byrådet kunne gitt penger til sommerjobb.» Nidal 20 år, Oslo øst

Mer bevisst satsing på fritidsaktiviteter

Deltakerne har flere forslag til fritidsaktiviteter, og hvordan de kan eller bør innrettes. I tillegg til å tilby ulike aktiviteter, ønsker de at stat og kommune tilrettelegger bedre for å kunne søke om økonomisk støtte, og helst at foreldrene selv slipper å måtte gjøre dette. Flere forteller om foreldre som enten føler skam ved å formidle sin økonomiske situasjon, eller som kan ha vanskelig for å orientere seg om ulike typer av løsninger.

«Mamma var ikke god til å finne hjelpetiltak.» Knut 29 år, Våler

Flere foreslår også å promotere Aktivitetsguiden, for å vise tydelig fram hva som finnes av aktivitetstilbud, både gratis og de som koster penger. Noen opplever at mye av tilbudet er sportsrelatert og skulle ønske å utfolde seg mer kunstnerisk. De foreslår derfor et mer kulturelt tilbud hvor de kan utfolde seg kreativt, gjennom for eksempel tegning, musikk og dans. Mange har også et sterkt ønske om flere fritidsklubber.

«Flere fritidsklubber hadde vært veldig bra, for da har de unge møteplasser og da står de ikke ute på gata og blir brukt som løpegutter av de eldre gutta.»

Ikram 24 år, Oslo øst

Mange ønsker at fritidsklubbene må ledes av gode barne- og ungdomsarbeidere. De kan gjerne være på omtrent samme alder og ha erfaring fra samme livssituasjon.

Aktivitetskort er noe flere trekker frem som positivt, enten det er klippekort eller opplevelseskort for ulike typer av aktiviteter. Flere har deltatt på gratis aktiviteter for barn og unge i sommerferien, som tur til Sommarland i Bø, Tøyenbadet og lignende. Dette er noe de ønsker at skal fortsette.

Lokale tilbud i nærmiljøet blir trukket frem som viktige ambassadører, som Forandringshuset, Voksne for barn, Tøyen Limited, Røde Kors, Frelsesarmeen og Kirkens Bymisjon. Flere har opplevd at å delta på slike tilbud gir dem en følelse av å bli sett.

Ungdommene opplever utlånssentraler som et godt fungerende tilbud, men med forbedringspotensial. Flere ønsker å få dette, på flere steder og med større utvalg. Noen etterlyser også ordninger for dem som driver med idrett på et høyt nivå, spesielt talenter i ung alder, med behov for utstyr på regulær basis. Da fungerer ikke noe annet enn oppdatert utstyr:

«Det er mye spesialiserte idretter, der henger utlånssentralen etter, utstyret er utgått på dato.» Kent 25 år, Halden

Skolen som samarbeidspartner – faglig og sosialt

Mange nevner skolen som en viktig arena for å fange opp og gi tilbud til de som trenger det, enten det gjelder mat, aktiviteter eller opplæring.

Blant tiltakene som nevnes er gratis frokost og lunsj, gjerne med behovsprøvd egenbetaling. Når det gjelder skoleturer og utflukter bør det være ulike prisklasser og muligheter for gratis alternativer.

Aktiviteter som krever utstyr, som gymtimer, skidager og leirskole bør avklares i god tid på forhånd, slik at de som har behov for å låne utstyr er sikret at dette er tilgjengelig.

Når det gjelder selve undervisningen, foreslår informantene mer hjelp og tilrettelegging for unge som sliter på skolen eller unge som har flyttet til Norge fra et annet land. Hverdagsøkonomi bør også inn som skolefag.

Flere ønsker mer årvåkne lærere som bryr seg, legger til rette og hjelper barna ut av økonomiske pinlige situasjoner. Det er også ønskelig at skolen har en sosionom eller psykolog tilgjengelig. Flere opplever et større behov for å ha noen å gå til, særlig på ungdomsskolen og videregående skole.

Behovsprøvd støtteordninger

Informantene tar til orde for flere behovsprøvd støtteordninger knyttet til egenbetaling, da de opplever det som en diskret måte å tilrettelegge for økonomisk vanskeligstilte familier. Fremfor å ha en fast medlemskontingent for alle eller én pris på månedskort, kan de som har lite penger betale en mindre sum, slik at det blir lik tilgang til tilbud og tjenester, men at innsatsen/betalingen er ulik. På den måten unngår man at noen havner «utenfor», fordi foreldrene ikke har råd til å betale. Flere trekker også fram at økonomisk vanskeligstilte familier bør få mer i barnetrygd enn familier som har god økonomi. Behovsprøvd månedskort blir også nevnt.

Noen av informantene understreker hvor viktig det er at barnetrygden eller støtten foreldrene får til barna øremerkes. De har selv erfart at foreldrene i en vanskelig situasjon heller brukte pengene til å for eksempel nedbetale gjeld enn til barnas aktiviteter. Flere har opplevd at sparepenger eller konfirmasjonspenger har «forsvunnet» i løpet av oppveksten. Informantene ønsker at pengene utbetales på en slik måte at de kan benyttes til barnas livsopphold, aktiviteter eller sparing. Helt konkret forslår de større grad av øremerkede tiltak som tilgodeser barna – for eksempel opplevelseskort. Andre forslag er å opprette «låste» kontoer i barnas navn hvor det kun kan settes inn penger og ikke tas ut penger før barna selv er myndige, forvaltet av enten barnevernet eller Nav.

Når det gjelder ordninger som Ungbo og bostøtte, mener flere at dette bør promottes bedre, og at ventetiden må kortes ned. De mener også at staten bør ta større ansvar for å lage en god oversikt over gratistilbud som finnes for familier med dårlig råd.

Flere av informantene forteller at de har måttet flytte mange ganger og på tvers av kommuner. De mener derfor at det er behov for mer samkjøring og samarbeid av ulike tiltak på tvers av kommunene.

**«Skulle ønske det var
en varasaksbehandler,
så det blir en erstatter
du kjenner...»**

Mer koordinert barnevern

For flere av informantene har barnevernet vært en viktig instans. Enkelte har opplevd at de kom for sent inn i livet deres. Fremover ønsker de at barnevernet skal bli en enda tydeligere støttespiller for familien, og de vil ha økt bruk av barnevernets lavterskeltilbud. De ønsker seg mer tilrettelegging for avlastning, hjelp til fritidsaktiviteter og leksehjelp. Informantene ønsker også familieråd og familieveiledning, og mer vektlegging på hvordan foreldrene kan bli gjort i stand til å bli gode, trygge og ansvarlige foreldre. Videre ønsker de automatisk oppfølging når det er alvorlig sykdom i familien.

Noen av informantene opplever barnevernet som vanskelig å forholde seg til på grunn av hyppige utskiftninger av saksbehandlere. De har derfor et ønske om mer forutsigbarhet:

«Skulle ønske det var en varasaksbehandler, så det blir en erstatter du kjenner hvis hovedsaksbehandler er på ferie, i permisjon osv.» Kajsa 24 år, Oslo øst

Enkeltindividets betydning – flere må tørre å bry seg

Selv om mange har fått hjelp og støtte av enkeltpersoner som naboer, familievenner og lærere, etterspør informantene mer åpenhet og omtanke fra personer i nærmiljøet. De mener at naboer, ledere av fritidsaktiviteter, ansatte på skolen, venners foreldre og øvrig familie bør spørre både barn og foreldre om de trenger litt hjelp i hverdagen.

Informantene er opptatt av å ha gode forbilder i lokalmiljøet, noen som kan vise vei og noen å se opp til. Enkelte nevner også at det å ha en coach kan være viktig, for å skape håp og tro på at de kan endre retning i livet, til tross for utfordringene de har hatt gjennom oppveksten.

Tilgjengelig og relevant informasjon om tiltak og støtteordninger

For lettere å kunne navigere i jungelen av informasjon og tiltak, er det viktig at kommunikasjonen foregår på arenaer hvor de unge er til stede. Promotering i sosiale medier foreslås av flere, eksempelvis Instagram, Snapchat og Youtube.

«Ungdom er på mobilen hele tiden».

Anne 21 år, Tønsberg

For yngre barn kan NRK Super være en viktig informasjonskanal, som kan ta opp tematikk de kan kjenne seg igjen i. Noen foreslår også informasjonsskjermer på skolen.

Skoler bør også i større grad arrangere foredrag med ungdom som reiser rundt til både skoler og andre steder og forteller om hvordan det er å vokse opp med dårlig økonomi og hvordan man kan finne løsninger.

Oppsummering og anbefalinger

Holdningsskapende arbeid

For å få bukt med skammen bør fattigdommens ulike ansikter synliggjøres bedre for befolkningen, slik at de lettere forstår hvordan det kan ramme ulike typer av familier i Norge. Det er behov for et omfattende *holdningsskapende arbeid*, og i forlengelsen av det bør det settes søkelys på den enkeltes mulighet til å utgjøre en viktig forskjell i holdning og handling, det være seg lærere, naboer, venner eller øvrig familie.

Definisjon av fattigdom

Et problem med dagens definisjon av fattigdom er at den bare tar utgangspunkt i familiens inntekt. De faktiske utgiftene folk har er ikke tatt med. Særlig innenfor gruppen «den private barnefattigdommen» skjuler det seg ofte høy gjeld, som gjør at familiene i praksis lever under fattigdomsgrensen. Det er derfor viktig å få en *bredere definisjon av «barnefattigdomsbegrepet»*. Bare slik kan vi fange opp og tilby hjelp til de barna som trenger det.

Behovsprøvede betalingsordninger

Ungdommene etterlyser flere behovsprøvede betalingsordninger. Utfordringen knyttet til behovsprøving er at dette ofte er basert på inntekt alene. Likevel er prinsippet om behovsprøving godt, slik at alle får tilgang til tjenester, uavhengig av betalingsevne. Da unngår man at noen skiller seg ut, fordi de ikke har råd.

Øremerkede penger til barn

Økt barnetrygd er noe flere av informantene etterlyser. Et viktig funn er at *pengene bør øremerkes til barna*. Med ulike typer av kryssproblematikk, som for eksempel rus, sykdom, gjeld, kan foreldrenes disponering av penger gå utover barnas behov i oppveksten. Det er derfor viktig å lytte til de unge voksnes egne erfaringer på dette feltet.

Gratis skolemat

Myten om at fattigdom i Norge ikke handler om mat er feil – informantene rapporterer om lite og næringsfattig mat. Dette er bekymringsverdig og noe som har blitt underkommunisert i norsk fattigdomsforskning. Øremerking av penger til mat, eventuelt *gratis skolemat* kan være viktige tiltak.

Økonomisk bevisstgjøring

Økonomisk rådgivning og mer opplæring innen husholdningsøkonomi er et annet viktig tiltak for å bryte ut av dårlige økonomiske sirkler. Dette kan bevisstgjøre både foreldre til å ta bedre valg, og forberede barna på å håndtere egen økonomi på en fornuftig måte.

Det å innføre et eget fag i ungdomsskolen rettet mot de unge er et godt tiltak som alle unge kan ha nytte av. For de unge som mottar støtte via Ungbo, stipend eller andre støtteordninger på vei inn i voksenlivet, er bevisstgjøring knyttet til egen økonomisk situasjon, muligheter og begrensninger et viktig bidrag på veien videre.

Videre er det viktig med spesifikke tiltak rettet mot foreldre, for eksempel i Nav-regi eller når man har nådd en viss grense på forbrukslån, slik at tilbud om kurs i «husholdningsøkonomi» tilbys automatisk.

Støtteordninger for fritidstilbud

Støtteordningsjungelen for fritidstilbud er et lappeteppe som må forenkles. Det er få av informantene våre som har funnet frem til hvordan man kan redusere kostnadene til ulike typer av fritidstilbud. Flere velger i stedet å stå utenfor, må slutte, eller opplever pinlige situasjoner knyttet til manglende betaling.

Aktivitetsguiden, ordninger via Nav og andre frivillige tiltak er vel og bra, men ordningene bør samordnes og sentraliseres. Det bør bli enklere for det enkelte barn å kunne delta på en aktivitet som han/hun ønsker. Den videre gangen i prosessen bør tas av de ansvarlige for aktivitetene, eksempelvis idrettslaget.

Ungdomsskolen tøffest

Informantene i undersøkelsen mener at *den tøffeste perioden i livet å være fattig er i ungdomstiden*, nærmere bestemt på ungdomsskolen. Det er tiden da både fremvisning og sammenligning står sterkest. Det er også i denne perioden de økonomiske behovene øker, både til mat, klær og aktiviteter samt mobilitet generelt.

Flere av informantene opplever ungdomsårene som særlig vanskelige økonomisk, mens det på videregående skole finnes ulike typer av støtteordninger som gjør det enklere. Å kunne bidra økonomisk på en måte som er øremerket de unge på ungdomskolenivå, vil være et viktig tiltak for å bekjempe fattigdommen og utenforskapet det medfører.

Skjult fattigdom

Informantene i de ulike fattigdomskategoriene lider alle under det å ha dårlig råd. Likevel er utfordringene knyttet til fattigdom og behov for hjelp ulike. Ofte er det den institusjonelle fattigdommen som i størst grad blir fanget opp av det offentlige systemet. Blant informanter som tilhører den private fattigdommen er problemene langt mer skjult, da foreldrene i liten grad tar kontakt med tjenesteapparatet om sin økonomiske situasjon. Det fører til at barna i svært liten grad blir fanget opp. Dette er bekymringsverdig, og skaper mye stress, da de i tillegg til å ha det trangt økonomisk også må bruke krefter på å skjule det.

I den midlertidige fattigdommen er det en høyere grad av sosial mobilitet, noe som gjør at man lettere ser en vei ut av det økonomiske uføret.

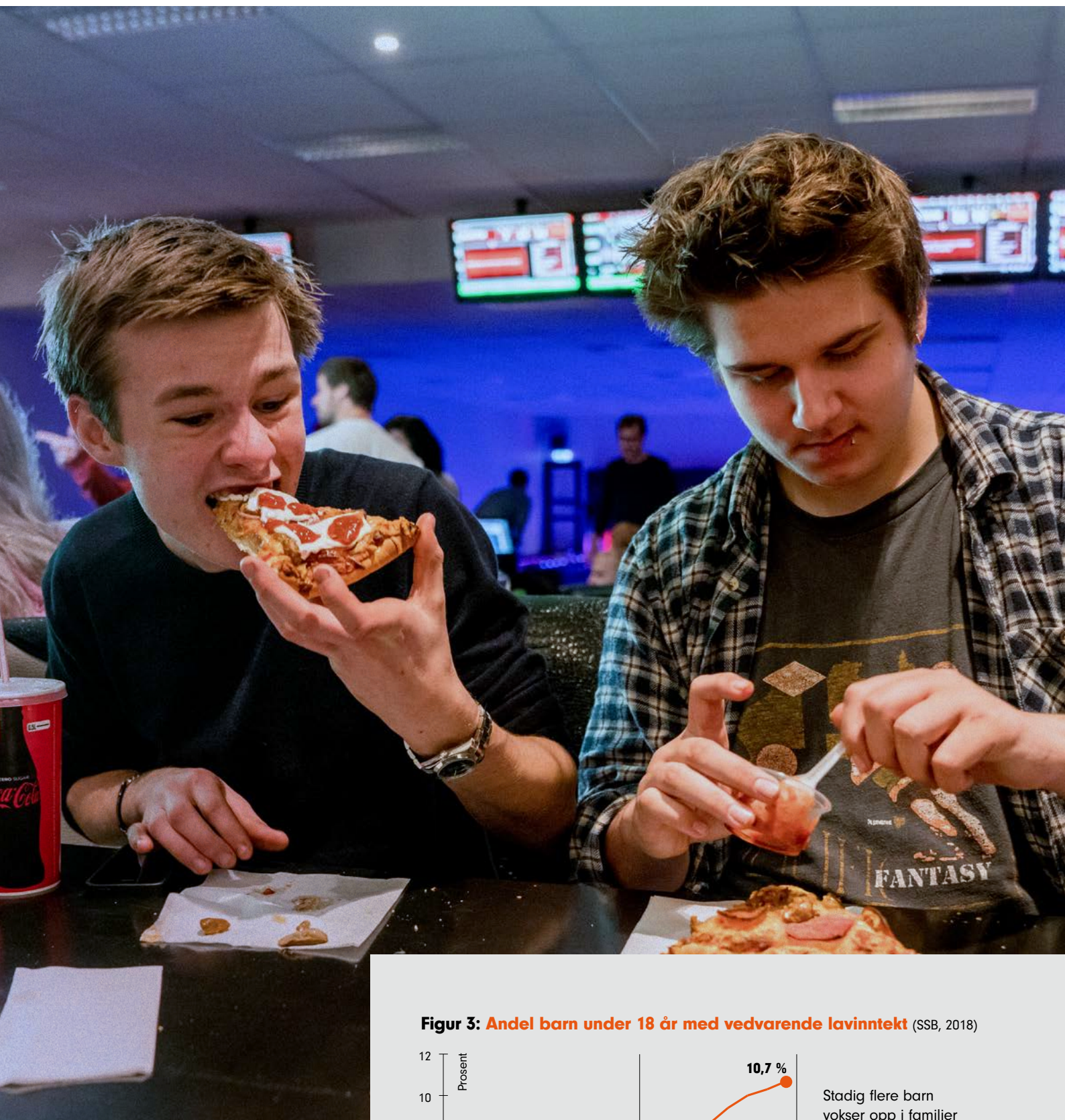
**«Flere fritidsklubber
hadde vært veldig bra,
for da har de unge
møteplasser...»**

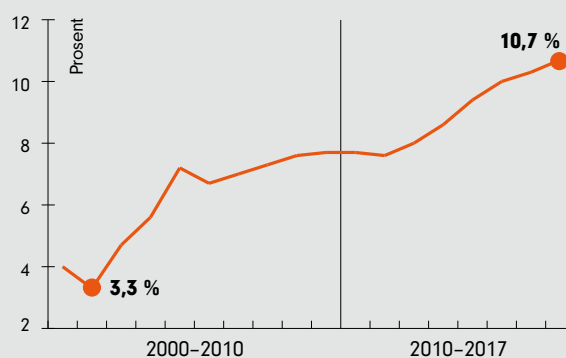
Delrapport 2:

Kommunenes arbeid med barn som vokser opp i fattigdom

Denne delen av rapporten er utarbeidet av **Kirkens Bymisjon** og Respons Analyse

Figur 3: Andel barn under 18 år med vedvarende lavinntekt (SSB, 2018)

Stadig flere barn vokser opp i familier med vedvarende lavinntekt. I 2017 omfattet dette 10,7 %, og er mer enn tredoblet siden 2001.

Innledning

Denne delen av rapporten handler om barn som vokser opp i fattigdom i Norge. Den belyser hvilke tilbud de får, dersom foreldrene – av ulike årsaker – ikke får pengene til å strekke til når det gjelder for eksempel klær, mat, bolig og deltakelse på aktiviteter.

Rapporten tar utgangspunkt i *kommuneperspektivet*, siden det er i kommunene det konkrete fattigdomsarbeidet foregår. Hvordan erfarer de ansatte problematikken med oppvekst i fattigdom? Hvilke tiltak har de igangsatt og hvordan fungerer de?

Et formål med prosjektet har vært å løfte fram hva de ansatte opplever som gode grep i arbeidet for barn i fattige familier. Å vise konkrete eksempler på velfungerende tiltak er nyttig, og kan gi innsikt og inspirasjon til andre kommuner. Videre gir det nyttig kunnskap, både til tjenesteapparat og politikere, om hvor komplekst arbeidet med barn i fattige familier er og hvilke faktorer som bør ligge til grunn for å møte foreldre og barn på en god måte. Rapporten tar for seg det nåværende arbeidet mot fattigdom i et utvalg kommuner, samt anbefalinger for fremtidig arbeid for å utvikle tiltak, både på kommunalt og nasjonalt nivå.

Det er flere begreper som brukes når det snakkes om barn og fattigdom. «Barnefattigdom» er ett begrep, som ofte brukes i offentligheten og i media. Statistisk sentralbyrå (SSB) bruker «barn som vokser opp i vedvarende lavinntekt». Vi har valgt å bruke «barn som vokser opp i fattige familier», fordi vi mener det er mer dekkende. Ved bruk av «barnefattigdom» kan det virke som det er barna som er fattige. «Vokse opp i vedvarende lavinntekt» eller «lavinntektsfamilie» kan bli for teknisk og skape en avstand til problemet.

Rapporten gir et bilde av hvordan syv kommuner jobber med barn i fattige familier, blant annet hvilke tjenester som er involvert og hvilke tiltak de har iverksatt. Ut fra deres vurderinger og innspill presenteres suksessfaktorer for godt kommunalt fattigdomsarbeid og anbefalinger til fremtidig arbeid.

Bakgrunn

Stadig flere barn vokser opp i fattige familier eller i «i familier med vedvarende lavinntekt», som er begrepet som blir brukt i SSBs statistikk¹. I 2017 omfattet dette 10,7 prosent av alle under 18 år. Det tilsvarer mer enn 100.000 barn, og er mer enn tredoblet siden 2001². Det offisielle tallet for barn som vokser opp i fattigdom i Norge (2017) er 105.538³, men grunnet mørketall er det grunn til å anta at gruppen er større enn det som fanges opp i statistikken. Se figur 3.

Når det gjelder *hvem* som befinner seg i denne statistikken, viser SSB-tall at lavt utdannede, personer med liten eller ingen tilknytning til arbeidslivet og aleneforsørgere er overrepresentert. Det er flere innvandrere (55,6 prosent) enn etnisk norske (44,4 prosent) i gruppen. Dette er de mest kjente variablene, men som det vil fremgå av rapporten, er dette mer nyansert og variert.

Den negative utviklingen ser ikke ut til å snu med det første. Statsminister Erna Solberg har uttalt at «barnefattigdommen forventes å øke også de neste årene»⁴.

Selv om landsgjennomsnittet er 10,7 prosent, varierer andelen i kommunene fra 3 prosent til 30,2 prosent⁵. Selv om utfordringene og omfanget av problematikken er ulik, vokser det opp barn i fattigdom i alle landets kommuner.

Rapporten tar for seg hvordan de syv kommunene jobber, nærmere bestemt:

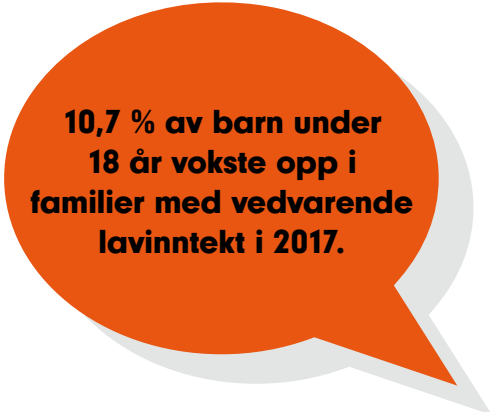
- Hvilke tiltak har kommunene for lavinntektsfamilier generelt og barn spesielt?
- Hva anses som gode grep for å få til ønskede tiltak og innsatser, og hvordan iverksette dem?

Spørsmålene blir belyst gjennom intervjuer med deler av tjenesteapparatet i de aktuelle kommunene. Casestudier er valgt som metode, fordi vi ikke bare ønsket innsikt i hvilke tilbud de har, men dybdekunnskap om hvordan de ansatte jobber med barn i fattige familier og refleksjoner om hvordan tiltakene fungerer. «Jobber med» innebærer i dette tilfellet hvordan de organiserer arbeidet, hvem som er involvert, hvilken tilnærming de ansatte har til tiltakene sine og i hvilken grad de ivaretar barne- og ungdomsperspektivet.

Kommunenes arbeid må ses i lys av nasjonale føringer på feltet:

- Hvilke deler av fattigdomsproblematikken har særlig fokus nasjonalt?
- Hvilke verktøy og ressurser har kommunene for å støtte opp om arbeidet sitt?

Siden det har vært en markant negativ økning av barn i fattige familier i Norge, er det interessant å undersøke om det har vært et tilsvarende økt fokus på tiltak for å motvirke denne tendensen.

10,7 % av barn under 18 år vokste opp i familier med vedvarende lavinntekt i 2017.

Nasjonal innsats mot fattigdom i kommune-Norge

I 2015 lanserte Solberg-regjeringen en strategi mot barnefattigdom⁶, hvor et tydelig budskap var at arbeidet skulle være mer forpliktende for den enkelte kommune. Hovedbudskapet i strategien er at nasjonale, universelle tiltak er avgjørende, men at lokalt tilpasset innsats er nødvendig for å lykkes i arbeidet mot fattigdom. Det er i kommunene det konkrete arbeidet for barn i fattige familier foregår, og strategien understreker ansvaret det innebærer.

I 2016 fikk temaet igjen politisk oppmerksomhet. Da lanserte regjeringen *Fritidserklæringen*, som understreket viktigheten av at «barn, uavhengig av foreldrenes sosiale og økonomiske situasjon, skal ha mulighet til å delta jevnlig i minst én organisert fritidsaktivitet sammen med andre»⁷. Som følge av dette har det blitt igangsatt flere nasjonale tiltak for å hjelpe kommuner med å nå dette målet.

*Nasjonal tilskuddsordning for inkludering av barn i lavinntektsfamilier*⁸ er et av tiltakene som gir offentlige instanser, private aktører og frivillige organisasjoner mulighet til å søke om økonomiske midler. Ordningen forvaltes av Barne-, ungdoms- og familie-direktoratet (Bufdir), og i 2019 ble det bevilget om lag 300 millioner kroner, som er en dobling siden 2015. Tilskuddsordningen støtter et bredt spekter av tiltak, men i særlig grad ferie- og fritidstilbud, utlånssentraler og kvalifiserende tiltak som sommerjobb og arbeidstrening.

I tillegg til økonomiske støtteordninger finnes det flere ressurser, som kommunene kan benytte for å iverksette aktivitetstilbud for barn og unge.

I forbindelse med lanseringen av Fritidserklæringen etablerte Nasjonal dugnad mot utenforskap og fattigdom for barn og unge (NDFU) et gratis informasjons- og handlingsverktøy som kan brukes «for å komme frem til løsninger for at barn skal få mulighet til å delta på aktiviteter». Verktøyet kalles *ALLEMED* og finnes i to versjoner: én for kommuner og én for frivillighet.

Totalt 35 lag og foreninger er tilsluttet ordningen. I juni 2019 hadde 40 kommuner gjennomført *ALLEMED*-dugnader lokalt.

I 2018 tok Kommunenes Sentralforbund (KS) og Frivillighet Norge initiativ til læringsnettverket *Aktiv fritid*, som er møteplasser, hvor kommuner og fylkeskommuner kan dele erfaringer og lære av hverandre. I perioden 1. mai 2018 til 31. mars 2019 har 25 kommuner/fylkeskommuner jobbet sammen for å utvikle gode eksempler, verktøy og metoder for å bli enda bedre til å sikre barn og unge en aktiv fritid⁹. Kommunene har også utviklet egne aktivitetsordninger, og et nasjonalt fritidskort er nå under etablering¹⁰.

Ressursene beskrevet ovenfor viser noen av de nasjonale tiltakene for barn som vokser opp i fattigdom. Slik de er innrettet er det stort fokus på fritidsaktiviteter, og stadig økende budsjetter for å lage gode tilbud og aktiviteter.

Tiltak for å sosial inkludering får altså stor oppmerksomhet, og utlånssentraler og «ferie for alle» finnes etter hvert i de fleste kommuner. Slike tilbud er viktige, men for mange av barna er dårlig økonomi merkbar på flere andre områder. Forskning viser at å vokse opp i en familie med dårlig råd kan ha negativ påvirkning for både fysisk og psykisk helse. Det kan også gå ut over skolegang, og overgangen til arbeid og selvstendig voksenliv¹¹.

I denne rapporten ønsker vi å belyse hvordan de kommuneansatte erfarer kompleksiteten i fattigdommen, og hvordan de jobber for å forebygge og redusere sjansene for at oppvekst med dårlig økonomi gir barna et dårligere utgangspunkt enn andre sosialt, helsemessig, på skolen og i arbeidslivet. Problematikken med barn som vokser opp i fattigdom er sammensatt, og fritidsaktiviteter er bare ett av mange tiltak som kan bedre situasjonen. Det er derfor nødvendig med et større apparat for å fange dette opp.

Organisering av tiltak mot fattigdom i norske kommuner

Som annet kommunalt arbeid er det også ulikt hvordan innsatser mot barnefattigdom er organisert. En del kommuner har en handlingsplan mot barnefattigdom, men det gjelder ikke alle og dette er heller ikke obligatorisk. Andre kommuner har arbeid med barn i lavinntektsfamilier nedfelt i en folkehelseplan, mens det andre steder er løstrevet og forankret hos de ulike tjenesteområdene, som Nav, helseapparat, boligkontor og barnevern. Noen kommuner organiserer deler av arbeidet som et midlertidig prosjekt, og har foreløpig ikke implementert det i kommunal drift.

Målet med dette prosjektet har vært å gå «bak» de eventuelle planene, og se på det operative arbeidet i de utvalgte kommunene, og hva som ligger til grunn for dette.

Kommunene i utvalget

Da vi valgte ut casekommuner var det viktig for oss å fange opp variasjoner, både med hensyn til geografi, størrelse¹² og omfang av barn i fattige familier. Å vise fram ulikhetene gir en forståelse av kommunenes ulike utgangspunkt og utfordringer, og behovet for lokalt tilpassede tiltak. Se figur 4.

Samtlige kommuner har søkt og fått midler gjennom den nasjonale tilskuddsordningen for barn i lavinntektsfamilier. Flere har vært på ALLEMED-dugnad, og samtlige har utlånssentraler og andre tiltak for gratis tilgang til sportsutstyr.

Casekommunene er valgt ut fordi de har gjort små og store grep for å jobbe bedre og mer målrettet med barn i familier med dårlig råd. Det er varierende hvor etablert det nåværende arbeidet er, men samtlige er i prosess med videreutvikling eller oppstart av konkrete tiltak og har fattigdomsproblematikk høyt på den politiske dagsorden.

Intervjuene med de kommuneansatte ble gjennomført i mai og juni 2019, både med enkeltintervjuer og fokusgrupper. Kommunene har ulike måter å organisere arbeidet sitt på, og vi har derfor vært i kontakt med forskjellige fagpersoner og instanser. De som har blitt intervjuet har følgende roller: Rådmann, Nav-leder, leder av oppvekstteam, representanter fra barn- og ungetjenesten, saksbehandler i barnevernet, frivillighetskoordinator, leder av boligkontoret og ungdomskontakt.

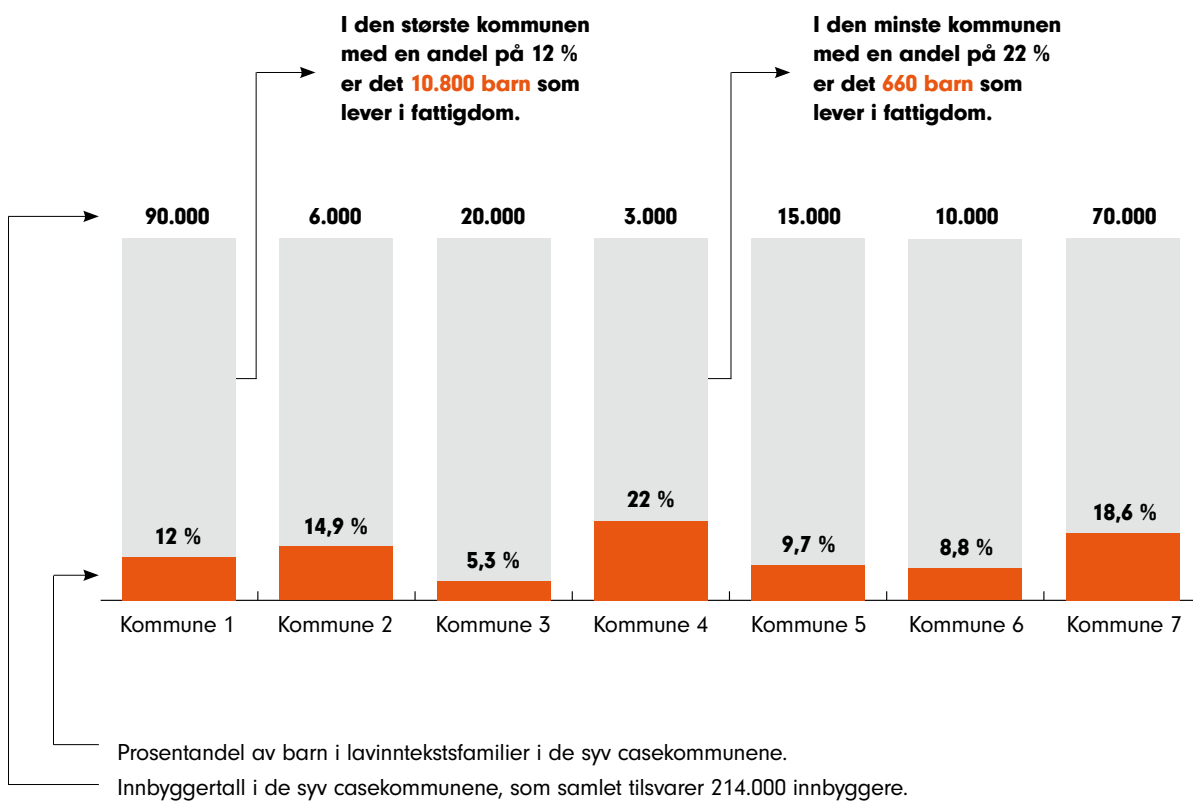
Kommunene tar ulike grep for å håndtere problemene med barn som vokser opp i fattigdom, men som det vil fremgå av casebeskrivelsene er det også flere felles trekk med måtene de jobber på.

I arbeidet med rapporten har vi fått beskrevet hvordan kommunene har etablert gode tiltak som fungerer. Samtidig har vi fått tydelige tilbakemeldinger på hvilke utfordringer de møter og om det er barrierer som hindrer et enda bedre arbeid. Denne kunnskapen er nyttig i det fremtidige arbeidet for barn i familier med dårlig råd, både kommunalt og nasjonalt.

Gjennomsnittsandelen barn i lavinntektsfamilier for de syv casekommunene er 13 %.

Figur 4:

Andel barn i lavinntektsfamilier i de syv casekommunene¹³

**«Mange har strevd
i generasjoner, og det
er jo ikke foreldrene det
er noe feil med.»**

Hva er gode grep i arbeidet med barn i familier med dårlig råd?

Kommune 1: Leder av interkommunal satsing mot barnefattigdom

Denne kommunen er hovedkoordinator for et stort interkommunalt prosjekt for familier med dårlig råd. Tolv kommuner er med i prosjektet, som har en varighet på fem år (2017–2021). Det baserer seg på en modell med samarbeid mellom tre etater: Kultur, Oppvekst og Helse og sosial.

Utgangspunktet for prosjektet var en fylkeskommunal folkehelseplan, hvor barnefattigdom ble definert som ett av fire satsingsområder. Flere av kommunene har over tid hatt en høy andel barn i lavinntektsfamilier, og styringssignalene gikk derfor ut på at tjenesteapparatet måtte styrke innsatsen på feltet:

«Mange har strevd i generasjoner, og det er jo ikke foreldrene det er noe feil med. Det er vi som ikke har lykkes. Det må være bedre måter å gjøre det [jobbe med dem] på.» Prosjektleder

Formålet med prosjektet er å bistå foreldrene til å gjøre endringer, som får familiene ut av en vanskelig livssituasjon. For å få til dette jobber de ansatte nå mer koordinert og systematisk med tiltakene sine. Kommunen har et mål om å nå ut til 70 familier i løpet av prosjektperioden, og 200 familier totalt for alle de involverte kommunene. Familiene følges opp tett gjennom hele prosjektperioden. Å ha langsiktig perspektiv på arbeidet er en viktig faktor i modellen, siden prosjektet har til hensikt å bidra til endringer både på kort og lang sikt.

I modellen som benyttes har familiekoordinatorer og «Familiens plan»¹⁴ en sentral rolle. I løpet av prosjektperioden skal det være en systematisk utprøving av denne. Rammene for prosjektet er lagt av denne kommunen, mens de øvrige elleve «adopterer» disse siden poenget er at alle skal følge samme «mal» for arbeidet.

Familiekoordinatorene har sine stillinger organisert under Nav. Det er prosjektstillinger, så de ansatte har ikke fast tilhørighet der. De fleste har sosionombakgrunn, men for å sikre mer tverrfaglig kompetanse har det den siste tiden også blitt ansatt personer med utdanning innen pedagogikk, spesialpedagogikk og helsefag.

Familiekoordinatorene har en todelt rolle:

- Være kontaktpersoner for familien.
- Koordinere tverrfaglig og tverrsektoriell innsats.

Hver ansatt har ansvar for ti familier, og følger opp både foreldre og barn tett. I tillegg til å ha møter med disse, koordinerer de samarbeidet mellom de involverte instansene, som Nav, helsetjenesten, boligkontor, barnevern og skole.

Deltakerfamiliene blir i hovedsak rekruttert via barnevernet og Nav¹⁵, og deretter vurdert av et tverrsektorielt inntaksteam. Familiene som blir «meldt inn» har presset økonomi og levekårsutfordringer som gjør at tjenesteapparatet er bekymret for at barna også vil ha tilsvarende utfordringer når de blir voksne.

«Først drøfter vi familien anonymt. Familiene er forskjellige, både med tanke på etnisitet, antall barn og type helseutfordringer. De blir søkt inn, og dersom de ikke får plass, blir de henvist til andre instanser, med tilbud om andre tiltak eller løsninger. De som blir henvist videre er for eksempel familier med barn som har store funksjonshemminger, for de kommer inn under andre ordninger.» Familiekoordinator

Det er like mange etnisk norske familier som innvandrere som deltar i prosjektet. De ansatte jobber både med umiddelbare og forebyggende tiltak, for å bedre situasjonen på kort og lang sikt.

I det første møtet med familien handler det om å bli kjent og familiekoordinatoren informerer om prosjektet. Deretter lager de i fellesskap en plan, for og med familien:

«Hver uke er det møter, med mest kaos det første halvåret. Da er det mye brannslukking, mye å rydde opp i med en gang. Deretter er det litt mindre, og da kan det også være kontakt på telefon og mail. Hvis det er krise, kontakter de oss utenom møtene. Mye tid går med til tillitsbygging, og opprette tett kontakt med familiene. Siden alle familiene er forskjellige finnes det ikke én oppskrift for hvordan man går fram.» Familiekoordinator

«Familiene er forskjellige, både med tanke på etnisitet, antall barn og type helseutfordringer. Mange har utfordrende bosituasjon, flere bor i uegnet bolig og mange flytter ofte. Noen steder er barnevernet inne og flere familier har helseutfordringer. En god del har vært i Nav-systemet lenge.» Prosjektleder

Koordinatorene følger opp hele familien. Hovedformålet i arbeidet med foreldrene er å klargjøre dem for arbeid eller kvalifiseringstiltak.

«Mange vil ut i jobb. Det er få som tenker uføretrygd. Vår jobb er å rydde opp i utfordringene deres, og gjøre de klare for tiltak. Om de ikke kommer i ordinær jobb, kan de komme i andre typer kvalifiseringstiltak.» Prosjektleder

Barneperspektivet er sentralt i prosjektet, blant annet å avdekke deres ønsker og behov. Gjennom en Recovery-orientert tilnærming¹⁶ kartlegger familiekoordinatorene hva barna og ungdommene er opptatt av. Den viser blant annet at de yngste er opptatt av å feire bursdag og delta på fritidsaktiviteter, mens de litt eldre ønsker seg sommerjobb og å være med på tilbud for ungdom, for eksempel ungdomsklubb. Å dra på ferie og være sammen med venner er noe alle aldersgruppene er opptatt av.

«Vi hører med dem hva de har lyst til, hva familien greier når det gjelder å følge opp og melde de på aktiviteter. Vi hjelper dem i oppstarten, ofte hjemme hos dem. Vi gir direkte oppfølging av familiene, og koordinerer oss med skole og helsetjenesten/-stasjonen. Så de vet mer, og at alle tjenester og gode innsatser henger sammen.» Familiekoordinator

Selv om modellen er stramt innrettet er det lagt opp til fleksibilitet i arbeidet, av hensyn til lokale variasjoner. At alle kommunene skal jobbe etter den samme malen gjør at prosjektet fremstår tydelig og med klare føringer. Familiekoordinatorene tilrettelegger for tverrfaglig arbeid. Det gjør at samarbeidet mellom de involverte oppleves lettere og det forplikter mer enn tidligere. Prosjektets motto er «Ingen familie er for vanskelig for oss», og har fått stor politisk oppmerksomhet, både kommunalt og fylkeskommunalt. Siden tiltaket er et prosjekt og innebærer utprøving av en modell, er det foreløpig usikkert om det blir implementert i ordinær drift. Det er imidlertid gitt tydelige ledersignaler om dette, og det gjøres et omfattende forskningsarbeid for å måle effekter og resultater på kort og lang sikt, for å få en indikasjon på om modellen virker.

Kommune 2: Åpen dialog og fleksible tjenester

Kommunen har i flere år hatt relativt høy andel av barn som vokser opp i fattigdom. Nå deltar de i et prosjekt hvor målet er å snu tendensen gjennom å endre måten tjenesteapparatet jobber på.

«Vi kan ikke snakke om at de [foreldrene] ikke har oppmøtekompetanse eller at de motsetter seg intervensjoner. De har ofte dårlige erfaringer med tjenesteapparatet, og vi må ha romslighet og raushet nok til å finne en annen arena og tid, så vi møter dem der de er. Og vi må unngå 'oss og de andre'-tenkning. Vi må høre på historiene deres: alt er en suppe, det er veldig fint når de har tillit til å dele. Og så må vi tåle at de avlyser: det kan være kognitive og nevrologiske årsaker til at de sliter. Vi må se på: Hvorfor ble det slik?»

Familiekoordinator

De ansatte er opptatte av å kommunisere godt med familiene, noe som kan være både tidkrevende og utfordrende. Å leve i fattigdom er ofte svært skambelagt og derfor vanskelig for flere å snakke om. Første skritt i prosessen med å skape endring er derfor å bygge tillit til foreldrene, noe som ofte kan ta tid. Det tar også tid å finne ut av veien videre, da problemene ofte er sammensatte:

«Det er et langt større stigma enn jeg trodde. Det er mange som ikke har lyst på hjelp, og som er redde for at det skal bli synligere at de trenger hjelp. De fleste strever mye, og flere er engstelige for barnevernet. Den verste tida er når de er akkurat på kanten, det hadde nesten vært fristende å vippe dem over, så de MÅ ta imot hjelp. Det er mye rus og psykiatri, og det er energikrevende. Mange sier i stedet at 'det går så fint'. Å forbedre økonomien er den enkleste jobben, det er de andre tingene som stenger, og som kan forfølge dem hele livet.» Familiekoordinator

Kontakten med foreldrene handler i stor grad om å kartlegge bosituasjon og klargjøre dem til arbeid eller kvalifiseringstiltak.

Det boligsosiale arbeidet er høyt prioritert i kommunen, da tjenesteapparatet har erfart at den er av stor betydning for hvordan de har det ellers. For barna er bolig viktig, fordi det innebærer å bo et trygt sted, som det ikke er flaut å ta med venner til. Barna er også opptatt av at familien skal få det hyggeligere hjemme:

«Å jobbe sammen om bedre boforhold, enten det er å leie eller eie bolig kan bidra til den øvrige prosessen med bedring av levekår. Foreldre kan få et annet tankesett og se hvor viktig det er å komme inn på et boligmarked, særlig for barna, for å få en stabil, forutsigbar bosituasjon. Det kan også vise dem fram som gode rollemodeller til barna og bidra til å bryte sosial arv.»

Familiekoordinator

Å ivareta barneperspektivet handler om å skape trygge rammer og om å forstå barnas behov i hverdagen. Ansatte i tjenesteapparatet erfarer at det kan være utfordrende å komme i prat med barna, og det er varierende hvor omfattende kontakten er:

«Det er fint å møte dem, men for noen blir vi jo bare enda en person. Det tar tid [å etablere kontakt], men de snakker om det som er viktig for dem, enten det er fritidsaktiviteter, skole, venner eller hunden sin. De vil ha penger til å være med på aktiviteter med venner. De er lojale mot foreldrene sine, og det er viktig å spørre 'Hva er du vant til?'. De er opptatt av ferie, men ikke nødvendigvis 'Ferie for alle'. For de minste er det uproblematisk med 'Ferie for alle', men fra 10–11-årsalderen vil de ikke sende snap om at de er på gratistur til Fårup Sommerland.» Familiekoordinator

Dialogen med barna tar utgangspunkt i «Hva er de vant til?» og «Hva ønsker de seg?». De ansatte er også opptatt av variasjoner mellom aldersgruppene, og ønsker å ivareta behovene til en niåring like godt som en femtenåring.

Kommune 3: Gratis fritidstilbud utover organisert idrett

Som nevnt slår Fritidserklæringen fast at alle barn og unge skal ha rett til minst én gratis organisert fritidsaktivitet. Da er det viktig at utstyr og tilbud både er oppdatert og mangfoldig nok til å treffe flest mulig.

Dette er det stort engasjement for i denne kommunen, som både har deltatt i KS' læringsnettverk og ALLEMED-dugnad. De ansatte er opptatt av å tilby noe til alle barn, ikke bare de som er interessert i idrett. Derfor har de utviklet et bredere utvalg av gratis fritidstilbud utover sportsutstyr til utlånssentraler og midler til medlemskontingent til idrettslag.

Kommunen er opptatt av barn og unges deltakelse på fritidsaktiviteter og andre sosiale opplevelser. Barnevernet, innvandringsstjenesten, Nav og helsestasjon jobber sammen for at barn og unge i familier med dårlig råd skal få for eksempel friplass på kulturskolen og billetter til ulike arrangement. Siden hver av de samarbeidende instansene møter barn og unge i jobben sin, og har en oversikt over hvem som har foreldre med økonomiske utfordringer, opplever de i stor grad at de når ut til de som trenger det.

«Vi melder inn hvem som prioriteres. Tilbudet er åpent, men det er et begrenset antall plasser. Vi har også et tilbud om sommerjobb for ungdom mellom 16–18 år. 30 prosent av jobbene blir gitt til prioriterte ungdommer. Alle har søkt på lik linje, og så velger vi ut basert på kontakt vi har hatt med skolen og tverrfaglige nettverk. Vi legger til rette for at tilbudene blir bra for alle, og spesielt bra for noen.»

Leder, Kulturenheten

Ett av tiltakene til ungdommene i kommunen er et ungdomshus, som er et gratis lavterskeltilbud for ungdom mellom 13 til 18 år. Det er åpent tre dager i uka, fra kl. 17.30 til 21.00, og det serveres gratis kveldsmat. De ansatte legger opp til stor grad av brukermedvirkning når de planlegger aktiviteter og arrangement:

«Vi lager mat, har ferieaktiviteter og workshops innen kunst og kultur. Vi har hatt danseren Adil her, Helsesista og Gisle fra programmet 'Jævla homo'. Vi tilbyr det ungdommene vil ha, så det har vært veldig populært. Det skal være kult å være med på.»

Leder, Ungdomshuset

Ungdomsrådet i kommunen samarbeider også med dem om noen aktiviteter, som blant annet filmkvelder med gratis pizza og brus. Biblioteket er en annen kulturarena som har tilbud for både barn og ungdom:

«Biblioteket er en veldig bra arena, og ikke stigmatiserende. Vi har ansatt en sosionom for å få bredde i kompetansen, og det er kjempeviktig. Vi har et ønske om mest mulig av aktiviteter gratis. Der er det blant annet tegneverksted for barn, og spilldager, med både dataspill og brettspill. Innvandrertjenesten formidler informasjon om dette til deltakerne i introduksjonsprogrammet, så deres barn også kan bli med.»

Leder, Kulturenheten

Kommunen har over lengre tid tatt imot et betydelig antall flyktninger, og selv om aktivitetene som tilbys gjelder for alle, jobber tjenesteapparatet bevisst for å få med minoritetsspråklige. De ansatte opplever at de har etablert viktige sosiale arenaer og møteplasser hvor alle kan delta.

I det fremtidige arbeidet med barn som vokser opp i fattigdom skal kommunen sette folkehelse og deltakelse på fritidsaktiviteter enda høyere på dagsorden, for å sikre kontinuitet, prioritet og mer samarbeid om tiltakene.

**«Vi har et ønske
om mest mulig av
aktiviteter gratis.»**

Kommune 4: Tverrsektorielt og helhetlig arbeid

I denne kommunen møter familier med dårlig råd et tverrfaglig og koordinert tjenesteapparat når de blir fanget opp eller henvender seg dit. Enten det gjelder boligspørsmål, økonomisk stønad eller barns deltakelse i fritidsaktiviteter, er det helhetlig oppfølging som står sentralt.

Kommunen har et godt etablert arbeid med tiltak til voksne og barn, hvor bolig-sosialt kontor, Nav, helsestasjon, barnevern, integrerings- og mangfoldsenheten og barn- og ungetjenesten møtes. Felles-skapstankegangen er gjennomgående for arbeidet som gjøres:

«Å viske ut skiller blir sett på som et felles ansvar. Vi jobber ikke så mye alene, for det handler om relasjoner, noen å spille på lag med, som i sum gir gode resultater. Vi har tverrfaglig samarbeid, fordi det er sammensatte utfordringer. Vi legger et puslespill, der alle har sine brikker.» Fagleder, Ungdom

Arbeidet i kommunen er innrettet slik at de møter foreldre og barn der de befinner seg, enten det er på skolen, ungdomshuset, helsestasjon eller hjemme. Boligsosialt arbeid har vært et klart satsingsområde de siste årene:

«Boligkontoret tok kontakt med samtlige som bor i kommunal leilighet, og det er mange som bor trangt, og mange som ikke hadde trengt å bo der. Kjøp av bolig har brutt med sosial arv. Foreldrene får en tro på at ting kan løses, til tross for fortida deres. Når foreldre får kjøpt eller leid seg egen bolig, får ungene tro på at de også kan greie det.» Leder, boligkontoret i kommunen

Den tette samhandlingen mellom sektorene gir mulighet for raskt å sette inn tiltak etter hvert som behovene melder seg:

«Det er viktig at vi løser bolig før vi løser andre ting. De har ikke fokus på neste steg før det har ordnet seg. Hvis ikke hodet er på plass, kan man ikke ta imot andre tilbud som formidles. Miljøterapeuter jobber ut mot de som er i gråsonen, de som ikke har vedtak, men som må kartlegges.» SLT-rådgiver

Tjenesteapparatet som helhet er opptatt av god dialog med familiene, som både har gitt bedre samarbeid og resultater:

«Vi kommuniserer åpent med folk, eksempelvis hvis vi vet at nå kommer det en bekymringsmelding. Vi forklarer hele gangen i det. Vi er ærlige med dem, slik at de skal føle oss som gode samarbeidspartnere. Vår oppgave er å veilede og bistå, og at vi gjør dette hånd i hånd med dem.» Fagleder, Ungdom

Kommunen jobber med tidlig innsats allerede fra før barna er født. Helsestasjonen er en viktig arena, siden alle nyfødte kommer dit, og signaler kan fanges opp tidlig. Både foreldre og barn blir fulgt tett opp slik at de skal få den hjelpen de trenger. Den tidlige innsatsen fortsetter gjennom oppveksten, og også på ungdomsfeltet har de et godt etablert samarbeid, med stor grad av brukervedvirkning:

«Vi har opprettet nytt ungdomshus, som er åpent fra 14.30 til 21 to ganger i uka. Det ligger i samme bygg som voksenopplæringen, flyktningtjenesten og ungdomshelsetjenesten. Et slikt sambruk gjør at vi blir bedre kjent. Ungdomskontaktene er også på samme sted. På ungdomshuset er det muligheter for å spille i band, og vi har et samarbeid med kulturskolen. Vi har også et godt bibliotekssamarbeid, med blant annet forfatterbesøk: lesetreff, kvinnetreff, dataspillkonkurranse, Harry Potter og gratis spillkonsoller. Vi er opptatt av brukervedvirkning og at ungdommene skal få delta i beslutningsprosesser.» Fagleder, Ungdom

Når det gjelder sosial deltakelse i feriene, som ferieturer og sommerjobb, jobber kommunen ut fra en loddtrekningsmodell, som delvis går i favør av de med minst inntekt. De ansatte har gode erfaringer med dette, og får tilbakemeldinger om at alle opplever det som en reell trekning. På disse turene er det alltid lagt opp til overnatting, for å bygge sosiale relasjoner.

I tillegg til sosiale tilbud har kommunen et omfattende samarbeid på tvers av sektorer og etater. De ansatte er opptatt av god kommunikasjon med barna, med utgangspunkt i hvordan de har det hjemme og i familien. Blant tiltakene er Barnas time, for barn som har foreldre med rusproblemer, og BAPP-møter¹⁷ med barn av psykisk syke foreldre.

Etter hvert som barna blir eldre, kommer andre instanser inn for å forebygge utfordringer, både når det gjelder kriminalitet, rus, skole og jobb. Både helsestasjon, Nav, rustjeneste, barnevern, skole og barnehage, ungdomsforum og politiet er involvert og tiltakene er etablert for å forebygge sosial arv. Dette arbeidet tar utgangspunkt i SLT-modellen¹⁸:

«Det er ikke obligatorisk å delta på møtene, men representantene i forumet kjenner godt på nytten av å sitte der. For da blir de litt oppdatert på ståa i miljøet. Vi har en del aktiviteter som vi arrangerer sammen, og vi oppdaterer hverandre på tingenes tilstand. SLT-modellen gjør at stemmene kan høres, siden det er tre nivåer: tiltaksnivå med brukerne, ledernivå, som kan omdefinere og kan sette i gang tiltak og politi og kommunens øverste ledelse på toppen, som kan stake ut de store linjene.» SLT-rådgiver

De ansatte i kommunen er tydelige på hvorfor de har lyktes med helhetlig og koordinert samarbeid:

«Kommunen var tidlig ute og var ærlig om sine utfordringer. Ledelsen har aldri vært redd for å fronte det i media eller andre steder. Det har vært en bevissthet her lenge om at vi har ting å ta tak i. Vi har en modell som har virket i 11–12 år, med forebyggende tiltak som ikke er lovpålagt. De har fått lov til å virke i flere år, og ganske fort kom kommunen og sa at det ikke bare skulle være et prosjekt, men fast drift. Det gjør folk veldig trygge, ved at de vet at de har jobb neste år.» Fagleder, Ungdom

«Det er viktig at vi løser bolig før vi løser andre ting.»

Kommune 5: Tidlig og oppfølgende innsats

Tidlig innsats er et stikkord for kommunens arbeid med barn i fattige familier, fra fødsel til over myndighetsalder.

Kommunen har et bredt og godt etablert samarbeid med flere instanser som jobber med barn og unge. Både barnevern, Nav, boligkontor, bosettings- og integreringsavdeling og politiet har jevnlig møter og tett samhandling. Samarbeidet med barnevern og Nav er særlig tett:

«Det handler om tidlig innsats, og at vi jobber med de samme menneskene. Vi identifiserer de samme på de ulike arenaene og vi ønsker å snakke sammen. På den måten vil vi klare å gi mer bredde på tiltak, helhetlig oppfølging og få en mer effektivitet rundt familie og ungdommer.»

Leder, enhet for oppvekst

Fra barna blir født blir det satt inn tiltak der tjenesteapparatet har kjennskap til eller mistanke om helseutfordringer eller annen problematikk i hjemmet. Foreldrene får tilbud om veiledning og annen tett oppfølging. Foreldrekontakten fortsetter når barna begynner i barnehage og skole. Parallelt får ansatte kompetanseheving og opplæring i hvordan de kan fange opp signaler i familien så de kan iverksette tiltak på et tidlig tidspunkt.

Kommunen jobber ut fra en godt etablert modell, som de selv har utviklet:

«Kompetanseheving gjennom tidlig innsats er vår modell. Den er 'klipp og lim' av ulike ting; vi tar det beste fra flere modeller og lager noe som passer for oss, noe som passer for kommunen. Det handler blant annet om læringsmiljø og pedagogisk analyse, og hvordan man tidlig kan identifisere barn i risikosone. Vi har jobbet med årlige kurs til skole- og barnehageansatte siden 2015.»

Fagleder, barn- og ungeseksjonen

I tillegg til oppfølging av barna har kommunen en tydelig strategi for å bistå ungdom og unge voksne:

«Nav har også et eget ungdomsteam, som handler om fokus og agenda, hvor det også legges opp til mer samarbeid på tvers. Vi må hekte det på hverandre og gjøre det samme, og ikke bestrebe oss på en kategorisering. Vi har et samarbeid med barnevernet, med de unge som skal ut av barnevernstjenesten. Det handler om tidlig innsats i voksenlivet. Tidligere hadde vi for fragmentert saksbehandling, så nå har vi tatt grep for å sikre samhandling. Vi er også i etableringsfasen med et arbeidslag, og aktivitetsplikt for ungdom. Det er en helhetlig greie; aktiviteter er en ting, men det handler også om undervisningsrutiner og kosthold.»

Nav-leder

Den tidlige innsatsen i voksenlivet har også et tiltak kalt Friskliv Ung. Det er et lavterskeltilbud for ungdom mellom 16 og 27 år, som har falt fra eller står i fare for å droppe ut av videregående skole. I tillegg har mange av dem problemer med fysisk eller psykisk helse, overvekt og mangelfullt sosialt nettverk. De fleste blir henvist fra fastlegen sin og får tilbud om fritidsaktiviteter som fjellturer, klatring, fisketur og styrketrening. I tillegg har de jevnlig individuelle samtaler, hvor de får veiledning og støtte til å nå målene sine.

At kommunen satser tungt på unge voksne handler blant annet om å forebygge sosial arv. Flere av de ansatte erfarer at det kan være lettere å jobbe primærforebyggende og tilrettelegge for at barna skal få et godt liv, enn å endre gamle vaner hos foreldrene.

**«Det handler om
tidlig innsats, og at vi
jobber med de samme
menneskene.»**

Nav har også begynt å jobbe mer bevisst med skjønnsutøvelse når det gjelder fattigdomsproblematikk, for å avdekke dette selv om utgangspunktet for en henvendelse er noe annet:

«I løpet av de siste to årene har det vært en vridning til mer helhetstenkning. At bolig ikke bare handler om bolig, men om helheten, familiære forhold, nettverk, identitet og økonomi. Alt skal kartlegges, de kommer ikke bare til en gjeldsrådgiver, men den totale situasjonen skal kartlegges. Vi har ikke hatt det så langt fram i panna tidligere. For saksbehandleren er det like viktig som å gjøre en vurdering, å være pliktig til å spørre om helse og nettverk. Saksbehandleren har ansvar for å sette i kontakt og videreformidle til rette instans.» Nav-leder

«Det er vanlig å ikke gå på Nav før huset er i ferd med å gå på tvangsauksjon.»

Kommune 6: Offensiv omstillingskommune

Etter lengre tids frustrasjoner, har kommunen endelig fått status som omstillingskommune¹⁹. Det innebærer langvarig og systematisk arbeid med ulike levekårsutfordringer. Siden en høy andel av barna vokser opp i familier med fattigdom, har kommunen stort fokus på å bedre deres situasjon.

«Nå er vi endelig hørt, og vi har fått god hjelp fra fylkeskommunen, det regionale nivået. Vi overbeviser om at vi sliter. Nå har vi endelig penger til utvikling. Det har vært en lang prosess med å få på plass en omstillingsplan, men nå er vi i gang. Vi er i gang med å ansette en omstillingssjef; en som har lyst til og har kompetanse til å gjøre et endringsarbeid her.» Rådmann

Siden kommunen lenge har jobbet for å få økonomiske midler, har de også reflektert mye over hva som må til for å snu situasjonen:

«Vi må skjønne at nøkkelen til problemene vi har med lavinntekt, det er arbeid og det er utdanning. Vi håper at omstillingsmidlene skal føre til mange nye arbeidsplasser. Vi skal gjøre turisme til en større næring, gjøre de kommunale tjenestene bedre og klare å gjøre fritidstilbud bedre.» Rådmann

Nav-lederen har vært sterkt involvert i å planlegge omstillingsarbeidet, på kort og lang sikt:

«Hun er veldig integrert i kommunen, og bidrar godt i arbeidet med fattigdomsbekjempelse. Hun forteller ikke navn, men opplevelser på kontoret – ikke bare tall. Vi vet gjennom henne, som fakta, at her er det folk som lider på ekte, men det er ofte helt usynlig. Det er vanlig å ikke gå på Nav før huset er i ferd med å gå på tvangsauksjon.»

Rådmann

Selv om det er nå omstillingsarbeidet starter, har kommunen allerede gjort seg gode erfaringer med tiltak rettet mot ungdom. I fire år har de hatt et prosjekt med Nav-veileder på videregående skole for å fange opp den sammensatte problematikken med unge som vokser opp i fattigdom. Der fant de blant annet ut om den «skjulte» fattigdommen i kommunen:

«Vi opplever at mange foreldre har kommet i en trend med masse kredittgjeld og forbrukslån. En del foreldre har høy inntekt, men mye lønnstrekk. Når ungene deres søker stipend, får de avslag fordi foreldrene har for høy lønn, mens de egentlig har veldig dårlig råd.» Nav-leder

Kommunen ønsker i større grad å involvere foreldrene, for å få dem til å snakke om penger og budsjett, samt lære barna om praktisk økonomi. På den måten kan foreldrene bli mer bevisst på pengebruken sin og barna vil være sterkere rustet til å håndtere egne penger den dagen de får ansvar for egen økonomi:

«Foreldrene må snakke med dem om budsjett, så de vet hva [familien] de har å rutte med, og så kan de ta sommerjobb hvis de ikke er fornøyd med det. Det handler om proaktiv forventningsavklaring.» Nav-leder

Siden arbeid og utdanning nevnes som nøkkelen for å få til endring, pågår det også et arbeid for å få flere til å fullføre videregående skole. Kommunen har tidligere hatt et godt arbeidsmarked for de som ikke har utdanning utover grunnskolen, men som alle andre steder blir det stadig færre av slike jobber. Å hindre frafall i videregående skole krever et påvirkningsarbeid overfor foreldrene om at utdanning er viktig, og at de unge selv ser verdien av mer skolegang. Kommunen vil etablere et større støtteapparat på dette feltet, med blant annet Nav-rådgiver tilgjengelig. Barnevernet jobber også for å styrke innsatsen her:

«Vi må satse på utdanning og ettervern. Vi gir dem [de unge] veldig mye når de har fylt 18 år, så de ikke trenger å tenke på penger. Det skal ikke stå på det, så de kan ha fokus på skole. Vi har stort fokus på ettervern, og generelt sett må vi satse spesielt på de unge. Så de kommer ut i jobb på sikt og blir selvhjulpne.» Saksbehandler, barnevernet

Kommune 7: Koordinerende arbeid og nærmiljøsatsning

Kommunen har i lang tid hatt et omfattende og godt fungerende samarbeid på tvers av instanser om problematikk knyttet til barn i fattige familier.

Vellykkede prosjekter har blitt etablert i ordinær drift, og tjenesteapparatet har blitt videreutviklet. Tiltakene for barna som vokser opp med dårlig råd blir samordnet av ansatte i et levekårsteam:

«Vi har særlig fokus på samarbeid med barnevern og Nav-veilederne som jobber med økonomisk sosialhjelp og oppfølging mot arbeid, siden de treffer mange av de samme familiene. Arbeidet utviklet seg videre, både på system- og familienivå, hvor vi løfter erfaringer fra familien oppover i systemet for å kunne bidra til utbedring av rutiner og at familienes stemme blir hørt. Målet for oss er å få tjenestene til å samarbeide, unngå silotenkning, og få dem til å tenke helhetlig oppfølging rundt familiene. Vi er et tilbud til alle kommunens ansatte. De ansatte kan be om å drøfte enkeltsaker enten anonymt eller med samtykke fra den det gjelder. Vi kan bistå med råd og veiledning, å opprette kontakt mellom tjenestene eller med å kartlegge hvilke tjenester familiene kan ha krav på. Å samle de som er kjent med familien rundt samme bord er viktig for å få et helhetlig bilde. Vi bistår i sakene en kort periode og jobber koordinerende i denne perioden.» Rådgiver, Levekårsteam

Levekårsteamet er opptatt av kommunikasjonen med familiene, hvor de også har kommet i dialog med barna, gjennom hjemmebesøk:

«Det har stor betydning at vi møter foreldrene hjemme, for da kan vi også få mulighet til å se og snakke med barna om de ønsker det og dersom de er store nok. Vi er åpne, og forteller om hvorfor vi er på besøk: det er greit å fortelle at man er der for å hjelpe mamma/pappa, fordi det er litt vanskelig akkurat nå fordi mamma for eksempel ikke har en jobb eller trenger litt hjelp med å søke på en ny bolig. Barn er sensitive overfor egne foreldre og hvordan de har det. Vi er opptatt av å være åpne, utfarliggjøre temaene og sikre at situasjonen snakkes om på en måte som gjør at barna ikke opplever at de er alene om å oppleve disse utfordringene i familiene. Vi avklarer alltid med foreldrene først, hva vi kan snakke med barna om.» Rådgiver, Levekårsteam

Det er også et omfattende tjenestetilbud til ungdommene i kommunen, uavhengig av økonomisk situasjon i familien. De kaller det et ungdomstorg, med et bredt spekter av tjenester tilgjengelig. Her er både barnevernet, Nav, enhet for psykisk helse, rusenheten, helsestasjon for ungdom, oppfølgingstjenesten, fylkeskommunen og utetjenesten. Ungdomstorget gir mulighet for ungdommer til å snakke med noen, og er et lavterskeltilbud som også er implementert i ordinær drift.

Kommunen har noen utfordringer som er sentrert om avgrensede områder, med stor konsentrasjon av personer med levekårsproblematikk. Med utgangspunkt i funn fra blant annet Ungdata-undersøkelsen, satte kommunen i gang en nærmiljøsatsing for å bedre forholdene for voksne og barn:

«Vi har tre strategier knyttet til det:

- 1. Utvikle bomiljø og møteplasser,**
- 2. tjenester innen kvalifisering og arbeid**
- og 3. ressursmobilisering, det vil si ta del i og forankre det som skjer hos de som bor der.»** Leder, nærmiljøsatsning

Som i alt annet arbeid for fattige familier i kommunen er også dette sektorovergripende. Ordføreren er pådriver for at dette skal gjennomføres og fortsette å gis politisk oppmerksomhet. Prosjektet er innrettet for å skape bærekraftige lokalsamfunn, noe som blant annet betyr mer samfunnsdeltakelse og flere tiltak for arbeid og kvalifisering. Et bedre tjenesteapparat, blant annet barnevernet, er også et mål med prosjektet.

Kommunenes refleksjoner og erfaringer fra arbeid med barn i fattige familier

Samtlige informanter har solid erfaring med arbeid på oppvekstfeltet, og tiltakene de har iverksatt tar utgangspunkt i etablert kunnskap og kompetanse. De vet mye om ulike familier og hvilke utfordringer som kan oppstå i kommunikasjonen med dem.

Kulturforskjeller

Flere mener det er kulturelle ulikheter når det gjelder å ta imot hjelp. Selv om fattigdom er noe det generelt sett er vanskelig å snakke om, antyder flere at det er en forskjell mellom foreldre som er etnisk norske og innvandrere:

«De norske er vanskeligst å nå ut til. Det er vemodig at barna til enkelte kommer hit, hvor det handler om sosial arv. Så må vi se på hva vi klarer å påvirke utenfra. Vi har begrensede ressurser til å sørge for det. Det er forskjeller på de som kommer som flyktninger, og jeg tror ikke på en måte de som er flyktninger, at forskjellene har plaget dem. Det ser vi mer fra de norske.» Nav-leder

«De norske tar det litt lengre tid å komme inn på. De er stolte og det er vanskelig å ta imot hjelp.»
Familiekoordinator

En mulig årsak til forskjellene kan være at etnisk norske foreldre opplever det ekstra stigmatiserende å ha havnet i denne situasjonen. De kan verken «skyldes på» språkbarrierer eller kulturforskjeller, og situasjonen de har havnet i kan i flere tilfeller være mer «satt» og etablert enn for innvandrere og flyktninger.

Skjult fattigdom

Flere forteller også at norske familier, i større grad enn andre, prøver å kamuflere den økonomiske situasjonen sin:

«Noen har ikke råd til brød og melk, men har et fantastisk flott hus. Mange sitter i fin fasade, og det får store konsekvenser for familien som helhet. Ikke alle kvalifiserer for å få sosialhjelp. De har både formue og god lønn, men stor gjeldsproblematikk.» Nav-leder

Denne målgruppen utgjør en frustrasjon for hjelpeapparatet, da det er vanskelig å nå ut til dem og tilby hjelp.

«Noen har ikke råd til brød og melk, men har et fantastisk flott hus...»

Kommunikasjon med familier de har privat kjennskap til

I flere av kommunene treffer de ansatte brukere de kjenner fra før, enten det er en nabo, en tidligere klassekamerat eller at de har barn i samme klasse. Dette kan by på utfordringer, men flere har løst det på en måte som forbereder brukerne på dette, så de vet hva de går til:

«Jeg sender en tekstmelding, hvor jeg skriver: Hei, dette er NN. Jeg er din saksbehandler og vil gjerne hjelpe deg. Siden vi kjenner hverandre fra før har jeg forståelse for at du synes det blir vanskelig, så da kan vi eventuelt finne en annen løsning til deg».

Familiekoordinator

«Å forberede dem, og gi dem et valg, har fungert godt for dem.»

Leder, boligkontor

Tilbakemeldingene viser at tjenesteapparatet har utfordringer med å jobbe bredt og med tilpasset kommunikasjon for å nå ut til de som trenger det. De ansatte opparbeider seg imidlertid kunnskap underveis som de bruker aktivt for å forbedre tjenestene sine. Flere forteller at de har blitt mer bevisste på hvordan de kan nå ut til flere i utviklingen av nye tjenester, med mer helhetlig oppfølging i Nav-systemet. Det er en dreining mot at for eksempel en gjeldsrådgiver også skal spørre om familiesituasjon, barnas deltagelse på fritidsaktiviteter og boforhold. Ved å kartlegge hele situasjonen øker mulighetene for å sette inn relevante tiltak på et tidlig tidspunkt.

Når det gjelder de som lenge har greid å skjule at de har dårlig råd, er et mer tverrsektorielt arbeid med på å fange dem bedre opp. Det gjelder både i barnehage og skole, helseapparatet og barnevernet. Nav-rådgiver og psykolog/miljøterapeut i skolen har blant annet fanget opp dårlige levekår blant noen av elevene som vokser opp under tilsynelatende vellykkede forhold.

Hvor lenge barn og unge lever i fattigdom varierer. For noen barn er det en midlertidig situasjon, som endrer seg når foreldrene får seg jobb eller partner. I disse tilfellene er oftest kun økonomi problemet. Andre foreldre kan stå langt fra arbeidslivet, og ha mye tilleggsproblematikk, som rus og fysiske og psykiske helseplager. For barna deres blir fattigdommen i større grad noe de fødes inn og lever med i hele oppveksten. Å ha relevante og tilstrekkelige tiltak til barna i perioden de trenger det er det kommunene jobber for å få til, uansett varighet på fattigdomsperioden.

**«Vi må se på årsaker
til at ting blir som
de har blitt.»**

Hva er gode tiltak i kommunene?

Det kan virke rart å snakke om gode tiltak for barn som vokser opp i fattige familier, når andelen som er i målgruppen fortsetter å øke. Det er likevel viktig å peke på at det finnes tiltak som fungerer, og som må videreutvikles, kommuniseres og spres til andre kommuner. Kunnskap om de gode tiltakene er også viktig å formidle nasjonalt for å vise fram hvor kompleks og sammensatt problematikken og tiltaksapparatet knyttet til barn i fattigdom er, og må være.

Intervjuene i casekommunene viser at det er gode krefter og sterkt engasjement blant de ansatte i kommunene. Mange strekker seg langt for å hjelpe foreldre og barn som lever i familier med dårlig råd. De ansatte har i stor grad etablert tverrsektorielt arbeid, forankrede og koordinerte tjenester og et langsiktig perspektiv på arbeidet, med tidlig innsats gjennom hele oppveksten.

Samtlige casekommuner har «fritidsaktiviteter» som et underordnet tiltak når de beskriver arbeidet sitt. Det virker å være en felles oppfatning om at gratis fritidstilbud er positivt i en generelt vanskelig livssituasjon, men at det ikke gjør noe med de egentlige problemene:

«Det [barnefattigdom] er komplisert og dyptgripende. Fritidsaktiviteter blir for snevert. Vi må se på årsaker til at ting blir som de har blitt. Det handler ikke bare om språk og barrierer, men om angst og utmattelse.»

Familiekoordinator

En gjennomgang av casebeskrivelsene viser at tiltakene kommunene iverksetter tar utgangspunkt i to hovedstrategier:

- Å bedre en vanskelig familiesituasjon gjennom tiltak rettet mot foreldrene. Eksempler på dette er bedring av bosituasjon, avklaring for arbeid eller kvalifisering, foreldreveiledning samt økonomisk «oppdrydning».
- Å forebygge sosial arv med tidlig innsats gjennom hele oppveksten. Blant tiltakene er Nav-rådgiver i videregående skole, Friskliv Ung og solid ettervern for barn i barnevernet. Målet er å tilrettelegge for at de unge skal få en bedre livssituasjon enn den de har vokst opp i, ved blant annet å fullføre videregående skole og få jobberfaring.

**Det er viktig at
kommunal ledelse
anerkjenner at denne
fattigdommen finnes.**

Suksesskriterier for godt arbeid med barn som vokser opp i fattigdom

Som det fremgår av casebeskrivelsene er det ulike forhold som trekkes fram for at kommunene lykkes med tiltakene sine. Selv om de jobber ulikt, peker de på mange av de samme suksesskriteriene for å få til arbeidet sitt.

De kan grovt sett deles inn slik:

1. Lokal forankring.
2. Tverrsektorielt samarbeid.
3. Åpen dialog med foreldre og barn.
4. Langsiktig perspektiv på arbeidet.
5. Tidlig innsats – både for barn og ungdom.
6. Engasjerte og kompetente ansatte.

Det er viktig at suksesskriteriene ikke ses uavhengig av hverandre, men i sammenheng. Eksempelvis er lokal forankring og engasjerte, kompetente ansatte viktig for at tverrsektorielt samarbeid skal kunne fungere. Kommunene har også felles at de er i gang med et utviklings- eller endringsarbeid, enten de er i omstilling, omorganiserer tjenesteapparatet, jobber mer med tidlig innsats for unge voksne eller økt brukermedvirkning.

Suksessfaktorene er noe de ansatte i kommunene selv har definert, og nedenfor vil de bli ytterligere presentert og utdypet.

1. Lokal forankring

For å sette i gang et tjenesteapparat og kunne jobbe målrettet med barn og unge i familier med dårlig råd er det viktig at kommunal ledelse anerkjenner at denne fattigdommen finnes – og at det er et problem – i kommunen.

Flere er med i interkommunale samarbeid, som er forankret på fylkeskommunalt nivå. Det er imidlertid viktig at det er engasjement og eierskap til arbeidet i den enkelte kommune. Å implementere tiltak i ordinær drift skaper mer forutsigbarhet og gir mulighet for kontinuitet i arbeidet.

Noen kommuner har hatt et målrettet arbeid mot barnefattigdom i flere år, hvor de både har utviklet egne modeller og samarbeidet godt innad i tjenesteapparatet. Suksessfaktoren er, ifølge de ansatte, at politisk ledelse er tydelig – og på et tidlig tidspunkt – har uttalt at de har et problem med barn som vokser opp i fattigdom. Dette har blitt formidlet både overfor tjenesteapparatet, mediene og innbyggerne generelt.

Lokal forankring øker forpliktelsen til å utføre grundig arbeid på feltet, det skaper varige arbeidsplasser og dermed et mer stabilt tjenesteapparat. Flere av kommunene har utviklet egne modeller de jobber ut fra, som er tilpasset lokale behov og ressurser. Det gir en ekstra dimensjon av lokal forankring, og en felles forståelse om at barn vokser opp i fattigdom i egen kommune, og må fanges opp.

2. Tverrsektorielt samarbeid

Siden fattigdom er en sammensatt problematikk, er det ofte mange instanser inne for å bistå familien. Tjenester som Nav, barnevernet, boligkontoret og fastlegen gjør hver for seg en innsats overfor de aktuelle familiene, men for å sikre et koordinert og helhetlig tilbud er det viktig at tjenesteapparatet jobber sammen, ikke hver for seg. For å få til dette er det viktig med felles eierskap til arbeidet og obligatoriske møteplasser.

De fleste casekommunene har et omfattende tverrsektorielt samarbeid, og flere mener de lykkes fordi de har faste møter for å utveksle erfaringer og planlegge fremover. Noen av kommunene har egne koordinatorene som ivaretar dette, som fungerer som et bindeledd mellom instansene i tjenesteapparatet og kobler dem på ved behov.

Godt tverrsektorielt arbeid innebærer også at kommunen og tiltaksapparatet ser de ulike delene av den komplekse problematikken det kan være. Instanser som Nav, barnevern og boligkontor kan i fellesskap identifisere hovedutfordringene i familien, og starte en endringsprosess ut fra en vurdering av prioritet.

Å få til tverrsektorielt samarbeid muliggjør effektivisering av innsatser og kan også være med på å bryte stigmaet mange foreldre opplever og som kan være til hinder for å oppsøke hjelp. Ved at tjenesteapparatet er tilstede på relevante arenaer, som skole, ungdomshelsetjenesten, Nav og med hjemmebesøk, kan foreldre og barn bli mer naturlig kjent med dem. Det kan gjøre det lettere å oppsøke og ta imot hjelp fra de ulike instansene senere.

3. Åpen dialog med foreldre og barn

Å være fattig i Norge oppleves av de fleste som svært skambelagt, og for mange er det vanskelig å møte opp til en time hos Nav eller ringe for å be om hjelp til å betale en regning. I noen kommuner foretas det, som beskrevet, hjemmebesøk i stedet, og de ansatte forteller at både kommunikasjon og samarbeid oppleves bedre med en slik kontaktform. Dette gjelder blant annet gjeldsproblematikk og bekymringsmeldinger fra barnevernet. Resultater av veiledning i hjemmet har vært at hjelp til å rydde i økonomien har gjort det mulig å kjøpe egen bolig, og at foreldreveiledning har ført til at foreldre har blitt tryggere omsorgspersoner for barna.

Hjemmebesøk oppleves også som en god arena for å møte barna i familien, og kan åpne for mer dialog med dem senere.

Barna er ofte svært lojale mot foreldrene sine, noe som kan gjøre det utfordrende å komme i direkte dialog med dem. Foreldrenes forsøk på å skjule økonomiske problemer skaper også utfordringer for kontakten med barna. Flere informanter forteller at noen foreldre prøver å dekke over, og fremfor å si «Det har vi ikke råd til», fortelle at «Han er ikke interessert i det» eller «Han trenger ikke det». Å kommunisere at det er greit å be om hjelp, og gjøre barna trygge nok til at de vil fortelle om sine erfaringer og behov, kan ofte ta tid. Det er derfor viktig å sette av tilstrekkelig tid til tillitsbygging, både overfor barn og foreldre.

For å ta ivareta barnas interesser er det flere, enten i Nav eller familiekoordinatorer, som bruker kartleggingsverktøy for å fange opp ønsker og behov. Barneperspektivet blir også tatt mer hensyn til i ordinære veiledningsmøter hos eksempelvis Nav. Selv om utgangspunktet for en samtale er gjeldsproblematikk, er veilederen nå pålagt å spørre mer om familiesituasjon og barns deltakelse på fritidsaktiviteter.

Flere kommuner har tiltak for at også foreldre og barn skal kunne kommunisere bedre. I noen av dem gir oppvekstteamet opplæring i barnehage og skole, så de ansatte er bedre rustet til å fange opp bekymringer og melde dem videre. Foreldrene er også kjent med dette, og blir tilbudt foreldreveiledning.

Den direkte kommunikasjonen med barna oppleves av flere som utfordrende å få til, og omfanget av kontakten varierer, blant annet med alder:

«Barna vil ikke belaste foreldrene sine mer. Det er bedre å si at jeg ikke har lyst, jeg trenger ikke det, de vil ikke mase. Vi har en familie med to barn, der den yngste prater som en foss, mens den andre har lært å bremse.»

Saksbehandler, barnevernet

«I ungdomsskolealder er det kjempevanskelig å snakke med dem om det som gjør dem annerledes. Mange bruker utrolig mye energi på å dekke over og holde det skjult. Å få en ungdomsskoleelev til å åpne seg, det har vi slitt litt med her. Det er et tema vi kan snakke om i møtene med ungdommene, men det er kjempeleit. Men når de begynner på videregående skole blir de litt mer modne. De tar på seg vidvinkellinsa og ser utenfor familien og kikker inn, selv om de synes det er kjempevanskelig.»

Fagleder, Ungdom

Flere av de ansatte peker på viktigheten av dialog med barna gjennom hele oppveksten, og spesielt i ungdomsskolealder, som flere av informantene beskriver som den mest sårbare perioden. Det er derfor viktig at tjenesteapparatet er fleksibelt, og kan koble på nye instanser etter hvert som behovene endrer seg.

4. Langsiktig perspektiv på arbeidet

Å ha stor gjeldsbyrde og slite økonomisk er en situasjon som ofte kan ha satt seg godt før de fanges opp, eller at familiene selv tar kontakt for å få hjelp. Flere ansatte forteller at de har brukt opp mot ett år for å få «innpass» i familier, fordi det oppleves flaut og ubehagelig å rydde i private ting.

Langsiktig arbeid handler også om å ivareta barna etter hvert som de blir eldre. I flere kommuner satser de stort på ettervern, for å ivareta ungdom etter at de fyller 18 år og selv skal inn i voksenlivet.

Å jobbe med familier med dårlig råd er i seg selv et arbeid som krever tid. For å komme ut av vedvarende lavinntekt er det ofte etablerte mønstre som må brytes, og mange problemer som må ordnes opp i. I flere kommuner nevnes bolig som et nøkkelgode, som må være avklart før de går i gang med resten av problemene.

5. Tidlig innsats gjennom hele oppvekstløpet

I flere tilfeller er tjenesteapparatet inne fra barna blir født. I slike tilfeller har de kjennskap til foreldrene fra før, og kan gi dem oppfølging fra starten av. Det er tett dialog med barn- og ungetjenesten, helsestasjonen og foreldrene, hvor fokuset er på veiledning og hjelp-til-selvhelp-tiltak. Eksempler på dette er foreldreveiledning og kompetansetiltak til ansatte i barnehage og skole.

Siden fattigdomsproblematikk i Norge ofte handler om sosial arv, er det stor innsats for å forebygge at dette skjer.

Å hjelpe utsatte ungdommer til å bli selvstendige er et innsatsområde i flere av kommunene. Flere har tiltak som har fokus på sosial trening, livsmestring og en støttefunksjon på vei tilbake i utdanning, arbeid eller kvalifiseringstiltak. Nav-rådgiver på videregående skole er ofte en del av denne satsingen. I flere av kommunene er det økende fokus på ungdom, og forebyggende tiltak for dem. Årsakene er flere, blant annet at det er samfunnsøkonomisk lønnsomt og enklere å veilede og snu deres situasjonen fordi den ikke er så satt og etablert som foreldrenes. Å bryte med generasjonsproblematikk og sosial arv er stikkord som ligger til grunn for disse tiltakene.

6. Engasjement og kompetanse blant de ansatte

Flere kommuner har utviklet egne modeller eller metoder, med utgangspunkt i erfaringer og lokal kontekst. Å få til godt arbeid for og med foreldre og barn krever ikke bare god, men oppdatert fagkunnskap.

Engasjement og kompetanse handler også om refleksjon over eget arbeid, og vurderinger av om det er bedre egnede måter å løse oppgavene på. Det kan resultere i bedre innretning av tiltakene, ved at man på et solid faglig og erfaringsbasert grunnlag tør å prøve ut nye måter å jobbe på:

«Vi ser at barnefattigdommen bare øker, og det er ikke foreldrene det er noe galt med. Det er vi [tjenesteapparatet] som ikke har lyktes. Det må være bedre måter å gjøre det på, og det er det vi prøver ut nå. Med mer helhetlig innsats.»

Familiekoordinator

I tillegg til engasjement og kompetanse er også troen på å lykkes viktig. Enten det er prosjekter som starter opp eller etablerte tjenester som videreføres er holdningen man går inn i arbeidet på svært viktig, herunder at man har et engasjement for barna.

Suksesskriteriene handler altså mye om kommunikasjon, forankring og samarbeid, og i tillegg handler det om god ressursforvaltning. Flere av informantene erfarer at tverrfaglig samarbeid gjør tiltakene mer effektive. Det samme gjør tiltak som blir implementert i ordinær drift, fordi de sikrer de en viss prioritet, fremfor om det hadde vært organisert som prosjekt.

Helhetlig tenkning er et gjennomgående stikkord for arbeidet som gjøres, og det gjelder på flere måter: både at det fokuseres på hele oppvekstløpet og at de involverte instansene i tjenesteapparatet er koordinert. Tiltakene som iverksettes handler ikke bare om å klare seg på grunnskolen og delta sosialt, men om å forebygge sosial arv. Jo eldre barna er, jo mer viktig blir fokuset på selvstendiggjøring gjennom utdanning, jobb og forvaltning av egne penger.

Når informantene forteller hvordan de organiserer tiltakene sine, er det med en tro på at både tiltak og samarbeid virker og er en motivasjon for å fortsette det gode arbeidet. Fremfor å dele frustrasjoner over barrierer og problemer, har de fokus på løsninger og hva de har fått til så langt:

«Folk spør oss hvordan vi får til det gode samarbeidet her [i kommunen]. Jeg forstår nesten ikke hvordan noen ikke klarer det. Innbyggerne her jobber for hverandre.» Fagleder, Ung

«Mange bruker utrolig mye energi på å dekke over og holde det skjult.»

**«Vi får ikke belyst
det hvis vi ikke
snakker om det...»**

Anbefalinger til fremtidig arbeid mot fattigdom

Besøkene i casekommunene hadde først og fremst til hensikt å få dybdekunnskap om gode tiltak og satsinger overfor barn og foreldre i lavinntektsfamilier. Selv om kommunene hadde etablerte og gode tiltak mot målgruppen, var det ingen av de ansatte som opplevde arbeidet som uproblematisk eller at de hadde «løst» fattigdomsproblemet:

«Det er en viktig erkjennelse å ikke klappe seg på skuldra og tro at nå er vi ferdige. Det kommer nye ungdomskull, nye foreldrekkull.» Fagleder, Ungdom

De kom også med flere anbefalinger til det fremtidige arbeidet med problematikken, både nasjonalt og kommunalt.

1. Snakk om – og erkjenn problemet!

Barnefattigdom er i noen kommuner så skambelagt at politikere ikke vil erkjenne at de har et problem med det:

«Ordføreren i kommunen har ikke villet snakke om at vi har fattigdom, så vi måtte overbevise fylkeskommunen om at vi sliter, så nå har vi fått midler til å gjøre noe med det. For vi får ikke belyst det hvis vi ikke snakker om det.»

Rådmann

«Det er ofte hysj-hysj når det er snakk om lavinntekt. Vi skal ikke snakke om fattigdom, nei vi må pakke det inn. Hvis du ikke snakker om det og innrømmer at det er et problem, da finner du ikke løsninger.» Saksbehandler, barnevernet

Som beskrevet tidligere er fattigdom vanskelig å snakke om, spesielt for de som befinner seg i den. Når politikere og andre sentrale instanser også synes det er ubehagelig – og i noen tilfeller irrelevant – å snakke om at barnefattigdom ikke bare finnes i Norge, men i egen kommune, kan det bidra til å skape et forsterket stigma hos dem det gjelder. Det kan hemme hjelp og forebygging. Å fokusere på at «kommune X og Y har større problemer med barnefattigdom enn oss» er langt mindre bærekraftig enn å tak i egen situasjon.

At det fra politisk hold, både nasjonalt og kommunalt, snakkes mer åpent om barnefattigdom, kan bidra til større åpenhet i samfunnet generelt til å være oppmerksomme på økonomiske utfordringer, enten det er i skolen, som ansvarlig for fritidsaktiviteter eller på andre arenaer.

2. Økte ressurser til bekjempelse av barnefattigdom

Mange av casekommunene rapporterer om økonomisk press, og at de er pålagt å spare penger. Det skaper utfordringer med det primærforebyggende arbeidet:

«Tidlig innsats handler om proaktive tiltak som er der for å unngå saker i barnevernet. Alle styrkingstiltak og overordnet policy tar utgangspunkt i at tidlig innsats er det viktigste, men det skal ikke koste penger [utfra hva politikerne uttrykker]. Men for å forebygge må vi bruke penger, det er der det har størst gevinst, så det er ikke alltid samsvar mellom teori og praksis.»

Leder, barn- og ungeteam

«Fattigdom og barn må gis oppmerksomhet. Vi er der at vi må spisse budskapet for å frigjøre midler, fremme det som samfunnsøkonomisk viktig.» Nav-leder

Økonomi ble først og fremst nevnt som en utfordring i det fremtidige arbeidet. At kommunene må kutte i utgifter, og foreta flere prioriteringer i satsningsområder, skaper uro for at det går ut over arbeidet med barna.

3. Økt bevissthet om fritidsaktiviteter som supplerende tiltak

I samtlige casekommuner får barn og unge gratis tilgang til nytt og stort utvalg av sportsutstyr. Det er varierende hvem som benytter seg av det; enkelte steder er det «middelklassen» som bruker det mest mens andre steder brukes det av de fleste.

Selv om kommunene både har fått tilskuddsmidler til utlånssentraler, kulturtilbud og ungdomsklubber, er samtlige informanter opptatt av at det ikke løser problemet med at barn vokser opp i fattigdom. Å kunne delta på fritidsaktiviteter er viktig, men det må forstås som et supplerende tiltak:

«Barna kan få delta gratis og de får leid ski, men det hjelper så lite når det ikke kommer sentralt, når barnetrygd ikke øker sentralt. Noe må gjøres høyere opp, kanskje få flere støtteordninger. Om jeg sender en familie på ferie, så løser ikke det en drit. De får en fin opplevelse, men hverdagen er like faens jævlige. Det er like stritt å få endene til å møtes. De tingene som går hver dag, kjøpe melk og brød, når det er en utfordring så hjelper det ikke med fritidsaktiviteter – men det er et pluss.»

Saksbehandler, barnevernet

Sitatet understreker betydningen av å se gratis fritidsaktiviteter som et tilbud for sosial inkludering, men at hovedfokuset må være på endringsarbeidet som gjøres for at barnas situasjon som helhet skal bli bedre.

4. Mer skjønnsmessig vurdering i tilskuddsordningene

Samtlige casekommuner har søkt midler gjennom Nasjonal tilskuddsordning for barn i lavinntektsfamilier. Noen av dem er skeptiske til hvordan pengene fordeles, og etterspør mer skjønnsmessig vurdering av søknadene:

«Jeg kunne ønske at Bufdir-midlene kunne legges opp til mer skjønn når det gjelder tiltak mot barnefattigdom. Utfordringsbildet er ikke det samme over hele landet, og kriteriene låser midlene for det som kanskje gir mest nytte.» Rådmann

Det er også andre tilskuddsordninger de kan søke på, både lokalt og nasjonalt. Et ønske fra casekommunene er at prosjektmidlene skal strekke seg over mer enn ett år, for å få til en ordentlig utprøving av tiltak. Det vil også tilrettelegge for suksessfaktoren «Langsiktig perspektiv på arbeidet», og dermed økt kontinuitet i tiltakene/tilbudene.

5. Økt ivaretagelse av barneperspektivet

Flere av de ansatte peker på utfordringene med å nå ut til barna i lavinntektsfamilier, fordi de er lojale mot foreldrene sine og ikke vil si noe som kan sette dem i et dårlig lys. En annen viktig faktor er at det har vært for fragmenterte tjenester i hjemmet tidligere, med instanser som ikke har samarbeidet og hyppige utskiftninger av ansatte. Da mister de tilliten til hjelpeapparatet, fordi det har vært flere inne før dem:

«Problemet er at Nav er et sikkerhetsnett for voksne, men vi har ikke noe sikkerhetsnett for barn. Områdene barnevern, skole og barnehage, det er så delt og tjenestene snakker ikke i hop. Så vi må jobbe mer med det, lage et nett for dem [barna], i barnehagen og på skolen. Man bør kartlegge alle barn, så de som trenger det kan få ekstraundervisning, intensive kurs for å nå de andre. Mange fra ressursvake familier, de krever ikke det for barna sine, så da er det systemet som må fange dem opp. Da får man gått inn på det med sosial arv, man får gått inn en plass og stoppet det.» Nav-leder

Sitatet peker på viktigheten av tidlig innsats i barnehage og skole, og at en bedre lovpålagt samordning av tjenester stiller opp før det glipper for foreldrene. Flere nevner at noen foreldre i liten grad følger opp barna med hensyn til blant annet skoleresultater, foreldremøter og dugnad. Å ivareta barnas behov må stå mer sentralt, ved å lage et «sikkerhetsnett» for dem, slik det er for de voksne.

6. Økt innsats for «gråsonebarna»

Skammen knyttet til det å ha dårlig råd, gjør at en del familier ikke oppsøker hjelp og det oppleves derfor vanskelig å nå ut til alle:

«Det er ikke alle vi ser. Det er mange som lider i stillhet, fordi det er sårbart og skambelagt. De kommer til kort når det gjelder utstyr, klær og deltakelse, og ungene deres har ikke mulighet til å være med. Det er kanskje det såreste å sitte i, at det påvirker ungene, det er lettere å la det gå [dårlig] med seg selv.» Nav-leder

Mange av de ansatte i casekommunene uttrykker frustrasjon over at de ikke når ut til alle. Så lenge familiene ikke allerede er i hjelpeapparatet og det tilsynelatende ikke er behov for hjelp, kan det ta lang tid før de blir oppdaget. Flere forteller om familier som tilsynelatende har det fint, med flott hus og god inntekt. Bak fasaden kan det imidlertid skjule seg stor gjeldsproblematikk, og vanskeligheter med å få økonomien til å strekke til. Når det først oppdages skjer det ofte ved at ungdommene forteller det til Nav-rådgiver eller helsesykepleier på videregående skole eller at huset står i fare for å havne på tvangsauksjon.

Å fange opp de som trenger det på et tidlig tidspunkt krever både større åpenhet om fattigdom og et godt koordinert og tilgjengelig tjenesteapparat. For at flere skal oppsøke og ta imot hjelp er det viktig at aktuelle instanser er koordinert og godt rustet til å fange opp signaler på økonomiske problemer. Det innebærer blant annet en bevissthet om at fattige familier er en heterogen gruppe, som finnes i alle kommuner, i ulike husholdninger og i de fleste nabolag.

Noter

1. Med vedvarende lavinntekt menes gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala) i en treårsperiode under 60 prosent av mediangjennomsnittet i samme treårsperiode. (Kilde: SSB)
2. Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2015, SSB.
3. SSB, 2019.
4. NTB, 3. februar 2019.
5. Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2015, SSB.
6. *Barn som lever i fattigdom – strategi mot barnefattigdom 2015–2017*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2015.
7. *Fritidserklæringen*. Oslo, 7. juni 2016. Side 1.
8. Nasjonal tilskuddsordning for inkludering av barn i lavinntektsfamilier – utlysning for 2019. (https://bufdir.no/Tilskudd/Aktuelt/Nasjonal_tilskuddsordning_for_inkludering_for_inkludering_av_barn_i_lavinntektsfamilier___utlysning_for_2019)
9. KS.no.
10. Regjeringen setter av 10 millioner kroner til et pilotprosjekt for et fritidskort som skal dekke deltakeravgifter til barnas (6–18 år) fritidsaktiviteter. Arendal og Vadsø kommune er valgt ut til å pilotere prosjektet.
11. Hyggen, C. m.fl: Muligheter og hindringer for barn i lavinntektsfamilier. En kunnskapsoppsummering. *NOVA-rapport*. (2018)
12. Innbyggertallet i norske kommuner varierer veldig, fra 681.071 (Oslo) til 196 (Utsira). 3 av 4 bor i de 100 mest folkerike kommunene, som per 1.1.2019 betyr mer enn 11.800 innbyggere. (SSB, 2019)
13. Barnefattigdom.no.
14. Familiens plan er en plan for hvordan man skal jobbe sammen og hvordan målene til familien skal nås. Familiekoordinatoren gir tett oppfølging og er tilgjengelig for familiene over tid. Familier som deltar i prosjektet får tilbud om oppfølging fra familiekoordinator i fem år.
15. Barnehage, skole, helsesykepleier og fastlege har også meldt inn noen saker.
16. I en Recovery-orientert kartlegging fokuseres det på hvordan utredning kan brukes for å skape personlig mening, til å forsterke ressurser, fremme personlig ansvar og positiv identitet, samt skape håp hos brukeren. (NAPHA: 1/2015)
17. BAPP er forebyggende tiltak for barn av foreldre med avhengighets- og psykiske problemer.
18. SLT er en samordningsmodell for lokale, forebyggende tiltak mot rus- og kriminalitet, som benyttes av om lag 200 norske kommuner. Kompetansesenter for kriminalitetsforebygging (Kfk) har ansvaret for å følge opp SLT-kommunene, og har nyttige verktøy for SLT-koordinatorer, samt informasjon til kommuner som vurderer å innføre modellen.
19. Kommuner som har status som omstillingsområder, får overført midler fra fylkeskommunen over en periode på inntil seks år. Pengene skal gå til omstillings- og nyskapsarbeid. KMD finansierer ordningen, Fylkeskommunen er oppdragsgiver og Innovasjon Norge er rådgiver og kvalitetssikrer for de nasjonale omstillingsprogrammene. (<https://www.innovasjon Norge.no/no/regional-omstilling/om-omstilling2>)

Kirkens Bymisjon

Tollbugata 3, 0152 Oslo
Telefon 22 36 55 00
firmapost@bymisjon.no

Les mer om vårt arbeid på kirkensbymisjon.no